

len, de doorstraaling; ontbinden de taaije sappen, openen de verstoptheden der afscheidende klieren, en bevorderen de vloeibaare afscheidingen.

De Schryvers over de *Materies Medica* hebben een hoog gevoelen van de kragten dezer plante gehad. *Boerhaave* is mild in derzelve lof, byzonderlyk van derzelve wezendlyke Olie, en het gedistilleerde water, voor de tweedemaal overgehaald, of wederom gedistilleerd verscheide reizen, met versche gedeelten van 't kruid: en na eenigzins overboodig andere wateren, die op dezelfde wyze bereid zyn, gepreezen te hebben, voegt hy 'er by, met opzigt tot dat van Wynruit, dat de beste aanpryzyng, die hy 'er aan geeven kan, nog veel aan deszels waarde te kort komt: „ Wat geneesmiddel, (zegt hy) kan „ met meer kragt het zweeten en de doorstraa- „ ling bevorderen, tot geneezing van de Moe- „ derkwaal (v), en de vallende Ziekte (x), „ en om vergift uit te dryven? ” Wat voor dienst de Wynruit ook moge doen in de twee laatste gevallen; zoo is ze toch ongetwyfeld van nuttige uitwerkinge in de anderen: nogthans is het Gedistilleerde water, by herhaaling overgehaald, de sterkste bereiding van dezelve niet. (Zie III. DEELS V. Hoofdst.) Een Uittreksel, met verbeterden Geest van wyn gemaakt, begrypt, in eenen kleinen omtrek, alle de kragten van de Wynruit; dewyl dit Scheivogt, door opgietinge, alle de prikkelende kragt en geur van de plant opneemt, en in het distilleeren niets 'er van opheft. Met water reist derzelve byzondere geur en heetheid op; terwyl de bitterheid en een groot gedeelte van de prikkelende kragt overblyft.

Een Uittreksel van water [E.], wezendlyke Olie [L. E.] en een Conserf [L.] van Wynruit, worden in de winkels bewaard. Dit kruid wordt ook als een inmengsel gebruikt in het Slikmiddel van Laurierbezien, het saamengesteld poeder van Myrrhe, en de groene Olie [L.].

SABINÆ folia seu summitates: Sabinæ

(v) *Passio hysterica.* (x) *Epilepsis.* (y) *Secretiones glandularum.* (z) *Emmenagogicum.* (a) *Obstructiones uteri.*

II. DEEL

Ee

folio tamarisci Dioscoridis. C. B. Zeevenboom; de bladeren of toppen 'er van.

Dit is een altoos groene heester, bekleed met kleine eenigzins steekende bladeren: zy draagt geene vrugt, voor dat ze zeer oud is, en hierom is ze in 't algemeen voor onvrugbaar gehouden geweest. De bladeren hebben eenen bitteren, scherpen, bytenden sijnak; en eenen sterken onaangenaamen reuk: met water gedistilleerd levert ze eene wezendlyke Olie uit, en zulks in grooter menigte (gelyk *Hoffman* aanmerkt), dan eenig ander bekend plantgewas; de Terpentynboom alleen uitgezonderd.

De Zevenboom is een heet prikkelend openend geneesmiddel; welk bekwaam is, om het zweet, de pis, en alle de afscheidingen der klieren (y) te bevorderen. De gedistilleerde Olie is een van de kragtigste middelen om de maandstonden te verwekken (z); en is van goeden dienst bevonden in verstoptheden der Baarmoeder (a), of andere ingewanden, die uit slapheid en zwakheid der vaten, of uit eene koude en traage gesteldheid der sappen voortkomen.

De wezendlyke Olie [L. E.] en een Uittreksel met water [L.] van Zevenboom worden in de winkels gehouden: de bladeren zelve zyn een inmengsel in het saamengesteld valerian water [E.]; het Uittreksel in het saamengesteld Elixir van Myrrhe [L.]; en de wezendlyke Olie in de koekjes van Myrrhe [E.].

SACCHARUM ALBUM. Witte, of gezuiverde Suiker [E.]

SACCHARUM PURISSIMUM. Tweemaal gezuiverde Suiker [L.].

SACCHARUM RUBRUM. Bruine, of ongezuiverde Suiker [L. E.].

SACCHARUM CANDIDUM. Kandy Suiker [E.].

Suiker is het wezendlyke zout van het Suiker-

kerriet (b), een schoon groot riet, dat in de Oost-Indien, en sommigen der warmer deelen van West-Indien van zelfs groeit; en in onze Amerikaansche Volkplantingen in groote menigte gekweekt wordt. Het uitgeperste sap van het riet wordt klaar en helder gemaakt, door het bydoen van kalkwater, (zonder het welke het de gedaante van waare Suiker niet zoude aanneemen,) en tot eene behoorlyke dikte gekookt; dan van 't vuur genomen zynde, stremt het suikeragtig gedeelte uit de grover vetagtige stoffe tsaamen, welke syroop (c) genoemd wordt. Deeze syroop, als nog onzuiver of bruine suiker zynde, wordt verder gezuiverd in kegelwyze vormen; door vogtige kley op de wyde oppervlakte te spreiden: dus neemt de wateragtige vogtigheid, welke langzaam door dien klomp heen zygt, een groot gedeelte van de overgebleevene syroopagtige stoffe mede. Deeze gekleyde Suiker, uit Amerika overgebracht, wordt door onze Rafinadeurs, of Suikerbakkers, in water ontbonden, de ontbinding klaar en helder gemaakt door kooking met wit van eijeren en schuiminge, en na genoegzaame uitdamping in vormen gegooten: zo haalt als de Suiker bestolt is, en het vloeibaare gedeelte afgegooten, wordt de oppervlakte wederom met vogtige kley bedekt, als te vooren. De Suiker, dus eens gezuiverd zynde door herhaaling van deeze bewerking, wordt de tweemaal gezuiverde Suiker der winkels. De kandy, of Krystalsuiker, wordt bereid door ontbinding van Suiker tot een zekere pik te kooken, en ze dan in eene heete plaats te brengen; met stokjes kruisling over en in den vorm gezet, op dat de Suiker daar op druip: deeze krystallen zyn van eene witte, of bruine kleur, naar dat de Suiker zuiver, of onzuiver was.

Het gebruik van Suiker, als een zoet, is genoeg bekend. De onzuivere soorten bevatten eene vetagtige of oliagtige stoffe, en ingevolge van zulks zyn ze dienstig om te verzagten en te verslappen (d). De krystallen zyn zeer moeijelyk om te ontbinden, en hierom zyn ze best, waar dit zag bevogtigend zoet

noodig is, om langzaam in den mond te smelten.

SAGAPENUM [L. E.]. Dit is een saamengestremd sap, dat uit Alexandrien gebragt wordt, of in onderscheidene droppels, of saamengeloopen in groote klompen. Van buiten is het van eene geele kleur, van binnen eenigzins bleeker en helder als hoorn, wordt zagt als het gehandeld wordt, en kleeft aan de vingers; deszelfs smaak is heet en bytend; de reuk onaangenaam, door sommigen by die van look vergeleeken, door anderen by een mengsel van *Asia foetida* en *Galbanum*.

Sagapenum is een nuttig openend en ontfluitend (e) middel; en wordt menigmaal voorgeschreven, of alleen, of in saamenvoeging met *Ammoniacum*, of *Galbanum*, om verstopheden der Ingewanden (f) te openen, en in de Moederkwaalen (g), die uit gebrek van maandelyksche zuiveringen voortkomen. Het vaagt ook de vaten der Longen af, en is van grooten dienst in sommige soorten van Amborstigheden (b), als de longen met lymig slym bezet zyn. Het wordt gemakelyk ingegeven in de gedaante van pillen; van twee of drie greinen tot een half drachma mag men elken avond, of dikwylser ingeven, en eenigen tyd daar mede aanhouden. Als 't *Sagapenum* schaars is, vervullen de Drogisten deszelfs plaats met het grooter en zwart gekleurd *Bdellium*, in stukken gebroken; welke niet gemakkelyk van het zelve kunnen onderscheiden worden.

Sagapenum is een inmengsel in het saamengestelde poeder van myrthe, de Gompillen, het slikmiddel van Laurierbezien, de *Mithridaat* en de *Tberiaca* van de Londenfche *Apotbeek*. Maar het COLLEGIE van Edinburgh heeft deeze Gom, noch de *Opoponax* ooit gebruikt; geevende den voorrang aan Ammoniak gom en *Galbanum*.

SAGO [E.]. Dit is het voortbrengfel van eenen Oostindischen boom, door *C. Baubine*, pal-

(b) *Arundo saccharifera*. (c) *Treacle or melasses*. (d) *Emollientes & laxantes*. (e) *Aperiens en deobstruens*. (f) *Obstruções viscerum*. (g) *Morbi hysterici*. (h) *Asthmata*.

palmaa referens arbor farinifera genoemd. Het mergagtig deel van den boom wordt met water gestampt, en tot koeken gemaakt, welken by de Indiaanen als brood gebruikt worden: deezen, weder tot korls gemaakt en gedroogd, zyn de *Sago*, die ons gebragt worden.

SAL AMMONIACUS. Ammoniak Zout [L. E.].

Dit is een Zout dat door kunst gemaakt wordt, en, naar men zegt, toebereid uit Roet van koeimilt.

Het wordt ons uit *Egypten* gebragt, in groote ronde koeken, die aan de eene zyde bolronde, en aan de andere hol zyn; en somtyds in kegelwyze brooden: als men ze doorbreekt blykt, dat ze saamengesteld zyn uit naalden of streepen, die overdwars loopen. De besten zyn byna doorschynende; zonder kleur, en vry van alle zichtbaare onzuiverheden: die men gemeenlyk ontmoet zyn van eene gryze geelagtige kleur van buiten, en somtyds zwart, naar dat de stoffe meer of minder zuiver is. De smaak van dit Zout is zeer scherp en doordringend. Het wordt in tweemaal zyn gewigt, of iets minder water ontbonden; en als men een gedeelte van het scheivogt uitdampt, stremt het wederom saamen tot lange blinkende airtjes, of dunne vezelagtige plaatjes, als vederen.

Ammoniak-Zout blykt, door proeven, saamengesteld te zyn uit zuur (*i*) van Zeezout, met een vlug (*k*) loogzout vereenigd. Als het met vaste zouten (*l*) vermengd wordt, en aan een maatig vuur bloot gesteld, wordt 'er eene groote menigte van zuiver vlug zout opgeheven; terwyl het zuur, met het middelvoortig zout vereenigd, overblyft; en als het op dezelfde wyze met levendige kalk behandeld wordt, zoo reist een uitsteekend doordringende vlugge geest op; doch men verkrygt geen vast zout. Alleen aan eene groote hitte bloot gesteld, wordt het geheel en al opgeheven,

zonder eenige verandering van zyne voorgaande eigenschappen: met zekere bergstoffelyke Zelfstandigheden gevreeven, heft het een gedeelte derzelven met zich op, en stremt met het overgebleevene saamen tot een klomp, die in eene vogtige lucht ligtelyk tot eene vloeistoffe smelt; en deeze wordt in de meeste opzigten gelyk bevonden aan eene verzadigde ontbinding van 't Metaal, welke onmiddelyk in geest van zout gemaakt is.

Zuiver Ammoniak-zout is een volmaakt onzydige zout (*m*), het welk bekwaam is, om lymige vogten (*n*) te verdunnen, en eene zweeting (*o*), of de ontlasting van pis-te bevorderen, naar dat de omstandigheden van de gesteldheid, of de behandeling met den Lyder, gedurende de bewerking gehouden, vereiffchen. Als een drachma van dit zout, in water ontbonden, ingenomen en de Lyder warm gehouden wordt, verwekt het doorgaands zweeting; door middelmaatige beweging, of wandeling in de open lucht, wordt deszelfs werking tot de Nieren bepaald; eene groote gifte maakt zagtelyk openlyf, en eene nog grooter' verwekt braaking (*p*). Dit zout wordt door veelen aangepreezen, als een uitsteekend middel om de koorts te verdryven (*q*); en 't is van sommigen gehouden geweest voor een groot geheim, om afgaande koortsen (*r*) te geneezen. Het is buiten twyfel een kragtigh openend (*s*) middel, en schynt tot in de kleinste vaatjes toe door te dringen; en als zodanig kan het in sommige gevallen dienstigh zyn, of alleen, of by bittere dingen gevoegd, of by den Koortsbalt, als de laatste op zich zelve gevaarlyke verstoppingen zoude voortbrengen, of die 'er reeds waren, zoude verereren.

Dit Zout wordt somtyds ook uitwendig gebruikt, als een middel om verrotting tegen te staan (*t*), en in wasschingen en stoovingen (*v*) voor Ettergezwellen (*x*): gelyk ook in Gorgeldranken (*y*), voor ontsteekingen der amandelen (*z*), en om dik en lymig slym te ver-

(i) *Acidum marinum.* (k) *Alcalinum volatile.* (l) *Sales fixi.* (m) *Sal neutrum.* (n) *Humores viscid.* (o) *Diaphoresis.* (p) *Emetica.* (q) *Febrifugum.* (r) *Febres intermittentes.* (s) *Aperiens.* (t) *Antisepticum.* (v) *Lotiones & fomentationes.* (x) *edemata sive Tumores oedematici.* (y) *Gargarismata.* (z) *Inflammationes tonsillarum.*

verdunnen. Het is een inmengfel, in de verdryvende pap (a) van de *Edinburgfche Apotheek*.

SAL CATHARTICUS AMARUS. [L. E.]. Het bitter buikzuiverend zout; welk uit het bittere vogt, na de kryftalmaaking van gemeen zout uit Zeewater overgebleven, getrokken wordt. In 't eerft werdt het bereid, als een voornaam middel om het Epsom zout, en andere buikzuiverende delftoffelyke wateren (b), van welken het niet veel verfchilt, het zy in kenbaare eigenschappen, of in geneeskragtige uitwerkingen, te vervangen. Wy ontmoeten het zelve gemeenlyk in kleine kryftallen, die 'er uitzien als fneeuw; met water ontbonden, en van nieuws gekryftallizeerd zynde, ftremt het, als het wel behandeld wordt, tot grooter faamen, van eene regthoekige gedaante, als een kantzuil (c), gelykende naar die van het zout van *Glauber*, dat door kunft bereid wordt; in plaatfe van welk zy fomtyds in de winkels gebruikt worden.

Alle deeze zouten hebben een doordringenden bitteragtigen fmaak: zy ontbinden in minder, dan gelyk gewigt van water: in eene middelmaatige hitte, fmelten ze, borrelen met blazen op, en veranderen fchielyk in eenen witten fponsagtigen klomp, met verlies van meer, dan de helft van hun gewigt: Deeze kalk fmaakt bitterer, dan het zout in 't eerfte deedt, en ontbindt wederom byna geheel en al in water. Het zuur van deeze zouten is voornaamelyk dat van Vitriool: de grondslag van het natuurlyke, is eene fyne opflorpemde aarde; van het kunftig gemaakte, een loozout, te gelyk met den grondslag van zeezout. Hierom volgt 'er, op het bydoen van loozouten; by eene ontbinding van de zouten van *Glauber*, geene verandering; terwyl de zouten, die uit de buikzuiverende wateren verkreegen worden, of uit de peekel van zee-wateren, op het bydoen van deezen, melkagtig worden, en derzelyer aarden afleggen; wordende fier loozoutagtig zout in derzelve plaatfe opgenomen.

Het Buikzuiverend Zout (d), is een zagt en maatig buikzuiverend middel, werkende met genoegzaame kragt, en toch gemeenlyk gemakkelyk en veilig; zelden eenige krimpingen, ziekheid, of de andere ongemakken, waar van de harsagtige purgeermiddelen maar al te dikwyls verzeld gaan, veroorzaakende. Zes of agt drachma's mag men, in eene behoorlyke hoeveelheid van water, voor eene gifte ontbinden; of vier, vyf of meer in een pint, of quart van de buikzuiverende wateren. De vogten mogen ook zoo behandeld worden, dat ze de ontlastingen, door de andere afzonderingen bevorderen; want als de *Lyder* warm gehouden wordt, vermeerderen ze de doorftraaling; door maatige beweging in eene koele lucht, bevorderen ze de ontlasting der pis.

SAL COMMUNE. Gemeen Zout, of Zout, dat men by het eeten gebruikt. Dit is een onzydig zout, van meest alle andere daar in verfchillende, dat het, doorgelikt zynde, droogte en dorst verwekt. Het wordt in iets minder, dan driemaal zyn gewigt van water ontbonden; de ontbinding langzaam uitgedampt, en te fchieten gezet zynde, formeert teerlingswyze kryftallen, welken faamen ver-eenigen tot de gedaante van holle afgeknotte pyramiden. Aan het vuur bloot gefield kraakt en barft het uit, of knapt het, gelyk men zegt; en ras daar na fmelt het, en vertoont zich vloeibaar als water. Eene kleine hoeveelheid van dit zout, by het zuur van *Salpeter* (e) gevoegd, maakt het bekwaam, om Goud te ontbinden, maar onbekwaam om zilver op te loffen: indien eene ontbinding van zilver in vogten gegooten wordt, die zelfs maar een gering gedeelte gemeen zout bevatten, wordt alles aanftonds troebel en wit; en dit verfchynfel moet aan het nederploffen van 't zilver worden toegefchreven.

Dit Zout wordt, of in eene vafte gedaante, in de ingewanden der Aarde gevonden, of ontbonden in de wateren der Zee, of zoute Fonteynen.

x. Sz

(a) *Cataplasm discutiens.* (b) *Aqua minerales Cathartica.* (c) *Figura rektangularis prismatica.* (d) *Sal catharticus.* (e) *Acidum nitri.*

1. *Sal gemme*, [L. E.]. Steenrotszout. Dit wordt in verscheidene deelen der waereld gevonden; doch in de grootste menigte in zekere diepe Meinen van verbaazende uitgetrekteheid, naby *Cracouw* in *Polen*; gelyk ook eenigen in *Engeland*, byzonderlyk in *Cheshire*. Het is meeltendeels zeer hard, somtyds van eene ondoorschynende witheid als sneeuw, somtyds van eene roode, groene, blaauwe en andere kleuren. Als het zuiver is, dan is het volmaakt doorschynend en zonder kleur; de andere soorten worden door ontbindinge in water en krystalmaakinge gezuiverd, om ze voor 't gebruik van gemeen zout bekwaam te maaken.

2. *Sal marinus* [L. E.]. Zeezout. Dit zout wordt uit zee-water en zoute Bronnen getrokken. Zeewateren leveren van een vyftigste tot een dertigste van derzelver gewigt, aan zuiver zout uit: en verscheidene Bronnen brengen nog veel meer aan. De vermaarde van ons eigen land te *Nantwycb*, *Nortwycb* en *Drotwycb*, leveren (volgens *Dr. Brownrigg*) van een zesde tot wat meer, dan een derde, uit. 'Er zyn twee manieren, om het gemeene zout uit deeze natuurlyke ontbindingen te verkrygen: de eene is, eene schielyke uitdamping van het wateragtige vogt, tot dat het zout begint saamen te stremmen, en in korts op den grond van de uitdamp-pan neervalt; uit welke het saamengefchraapt, en in geschikte vaten te droogen gezet wordt, om het van de pekel te zuiveren: de andere wyze is eene langzaamer en trapswyze uitdamping, die niet langer agtervolgd wordt, dan tot dat 'er eene zoutagtige korst boven op het vogt komt; welke, als men 't vuur wech doet, schielyk begint te schieten, en loopt tot krystal van eene teerlings gedaante. In de warmer luchtstreeken worden beide deeze bewerkingen door de nitte der zonne uitgewerkt. De Zouten, die hier door verkregen worden, verschilden heel zeer: want het geen door eene schielyke uitdamping gewonnen wordt, is zeer geschikt om in eene vogtige lucht te zweeten en te versmetten: een ongemak, waar 'an 't

gekrystallizeerde zout niet onderworpen is: dit laatste wordt ook beeter bevonden, om eeten goed te houden, en tot verscheidene andere oogmerken.

Gemeen Zout, in kleine hoeveelheden gebruikt, wordt geacht te verwarmen, op te droogen, en den eetlust en de spysverteering (*f*) te bevorderen: in groote giften, als van een half once, wordt het buikzuiverend (*g*) bevonden. Somtyds wordt het gebruikt om de werking van braakmiddelen (*b*) te betuugelen, en dezelve door den stoelgang te doen afloopen; en als een aanzettend middel (*i*) in klistereen.

SALVÆ folia: Salvia majoris. C. B. Gemeene Salie (de groene en roode soorten); de bladeren 'er van [L. E.].

SALVÆ hortensis minoris folia, summitates: Salvia minoris aurita & non aurita. C. B. Kleine Salie of kragtige Salie; de bladeren en toppen 'er van [E.].

Deeze planten zyn gemeen in onze tuinen, en ze bloeijen in May en Juny: de groene en roode gemeene Salie verschilden niet anders, dan in de kleur der bladeren; want de zaaden van een en dezelfde plante brengen beiden voort: maar de kleine is een verschillende soorte; derzelver bladeren zyn smaller, dan die van de anderen, doorgaands van eene witagtige kleur en nimmer rood; de meesten derzelven hebben onder aan den grond een stuk aan wederzyden uitstaande, als of het ooren waren. Beide soorten zyn middelmatig heete speceryen, verzeld van eenen ligten graad van saamentrekkinge en bitterheid: de kleine soorte is de sterkste, maar de groote de aangenaamste.

De Schryvers over de *Materies Medica* zyn vol van de kragten van Salie, en leiden derzelver naam van de onderstelde heilzaame hoedanigheden af, (*Salvia salvatrix, nature conciliatrix. — Cur moriatur homo, cui Salvia crescit in horto? &c.*)

[Ge-

(*f*) Digestio. (*g*) Catharticum. (*b*) Emetica. (*i*) Stimulus.
Ee 3

[Gezonde Salie, heilzaam kruid;
Wat recht gy groote dingen uit!
Wat hoeft een Mensch te sterven,
Dien gy beboudt of weêr herstelt;
Die u in tuin of op het veld
Maar niet beboeft te derven?].

Derzelve wezendlyke uitwerkingen zyn, de Vaten matiglyk te verwarmen en te versterken; en hierom verwekt ze, in koude slymige gestellen (k), eetlust; en wordt dienstig bevonden in Zwakheden van het zenuwgestel (l). De beste bereiding tot dit oogmerk is een trekfel van gedroogde bladeren, als thee gedronken; of een Afrekfel (m) of Uittrekfel (n), met verbeterden Geest van wyn gemaakt, in gepaste giften ingenomen; deezen bevatten alle de kragten van de Salie; daar het gedistilleerde water en de wezendlyke Olie, alleen derzelve heetheid en speceryagtige hoedanigheid bezitten, zonder iets van derzelve wrangheid en bitterheid. Trekfels met water van de bladeren, en een weinig limoen sap 'er by gedaan, is een nuttige afspoelende drank in koortsagtige ziekten, van eene fraaije kleur, en vry aangenaam voor het gehemelte.

SALVIÆ SYLVESTRIS folia: Scorodotis, sive scordii foliis salvia. J. B. Bosch-Salie; de bladeren 'er van.

Deeze groeit in 't wilde in bosschen en heggen. In reuk, smaak, en geneeskragten, komt ze meer met Waterlook (o), dan met Salie overeen: zy is zo aangenaam niet, als de eerste, maar onaangenaamer, dan de laatste.

SAMBUCI folia, flores, baccæ, cortex: Sambuci fructu in umbella nigro. C. B. Gemeene Vlierboom met zwarte beziën; de bladeren, bast [E.], bloemen, en beziën [L. E.].

Dit is een groote heester, veel tot heggen gebruikt; hy bloeit in May en brengt zyne vrugten in September tot rypheid. De binnenste groene bast van den tronk is zagte-lyk

buikzuiverende; een trekfel 'er van in wyn, of het uitgeperste sap, in de gifte van een half once, of een once, ingenomen, wordt gezegd maatig den buik te zuiveren; en in kleine giften een kragtig ontsluitend middel (p) te zyn, het welk bekwaam is, om alle de vloeibaare afscheidingen te bevorderen. De jonge knoppen, of eerste beginselen der bladeren, purgeeren sterk, en werken met zoo veel geweld, dat ze met recht voor onveilig gehouden worden. De bloemen verschillen zeer veel hier van in hoedanigheid: want deezen hebben eenen aangenaamen speceryagtigen geur, welken zy in het distilleeren met water overgeeven, en door trekkinge aan wynagtige en geettryke vogten mededeelen. De beziën hebben eenen zoetagtigen niet onaangenaamen smaak; nochtans beledigen zy de maag, als ze in zelfstandigheid gegeten worden: het uitgeperste sap, tot de vastheid van een Conserf verdikt zynde, is een nuttig openend middel bevonden; want het opent de verstopteden van de Ingewanden (q), bevordert de natuurlyke ontlastingen, en als men eenen geruimen tyd 'er mede aanhoudt, doet het grooten dienst, in verscheidene sleepende ziekten. Het is opmerkelyk, dat dit sap (welk in zynen natuurlyken staat van eene purper kleur is) geesten van wyn met eene donker roode kleur verft.

Een Conserf, van de beziën bereid, [L. E.] wordt gebruikt tot het maaken van de *Edinburgsche Theriaca* (r), en het slikmiddel voor de borst [E.] (s), met welk het uitsteekend wel stroomt. De Bloemen zyn een mengsel in de luchtverdrievende (t) en pestwateren, in de gemeene afkookfels voor klistieren en stovingen, en de verdrievende pap (v) [E.]. Van den Vlierboom wordt nog eene Olie bereid, door de bloemen in boomolie te kookken [L.]; en eene Zalve, door dezelve in een mengsel van Olie en Vet te kookken [L.]; ook wordt 'er eene Zalve gemaakt van de bladeren en den Bast [E.].

SAMPSUCHUS, Zie MAJORANA.

SAN-

(k) *Habitus plegmatici.* (l) *Systema nervorum.* (m) *Tinctura.* (n) *Extractum.* (o) *Scordium.* (p) *Deobstruens.* (q) *Obstructiones viscerum.* (r) *Theriaca Edinensis.* (s) *Eleuarium pectorale.* (t) *Aqua alexeteriales.* (v) *Cataplasma di-cutiens.*

SANDARACHA, eene delfstof, uit Rottekruid en Zwavel saamengefeld. Zie ARSENICUM.

SANGUIS DRACONIS. [L. E.]. Draakenbloed, zoo genaamd; zynde eene hars, die uit Oostindien gebragt wordt, of in langronde droppels, opgerold in liesbladeren; of in groote klompen, die uit kleiner traanen saamen gesteld zyn.

De Schryvers over de *Materies Medica*, geeven doorgaands den voorrang aan de eerste, schoon de laatste niet zelden even goed is: het beste Draakenbloed van beide soorten breekt glad af, en is vry van alle zichtbaare onzuiverheid, van eene donker roode kleur, welke, als het tot poeder gemaakt wordt, in eene fraaije heldere karmozyn verandert. Verscheidene kunstige saamenmengfels, met het waare Draakenbloed gekleurd, werden 'er somtyds, of ook Brazilië hout, voor deeze gierfelykheid verkocht: Sommigen van dezelve ontbinden in water, gelyk Gom; anderen knappen in het vuur, zonder in brand te raken; terwyl het oprechte Draakenbloed ligtelyk smelt en vlam vat, en 'er geen wateragtig vogt op werkt. Maar het ontbindt geheel en al in zuiveren Geest, en verft eene groote menigte van dat Scheivogt met eene donker roode kleur: het is ook te ontbinden in uitgeperste Oliën, en geeft eene roode kleur aan dezelve; doch zoo schoon niet, als die 'er door Olfetongewortel (x) aangegeeven wordt. Deeze droogery heeft, in zelfstandigheid geproefd, geenen merkelyken reuk noch smaak; en als zy ontbonden wordt ontdekt ze eenigen trap van heetheid en prikkeling.

Het Draakenbloed wordt gemeenlyk aangemerkt als een zagtelyk saamentrekkend middel, en somtyds voorgeschreeven in bereidingen, die op staande voet gereed gemaakt worden (y), tegen zaadloopen, den witten vloed (z) en andere vloedden: in zulke gevallen brengt het de algemeene uitwerkingen van harsagtige lichaamen voort, door de vloeibaare deelen zagtelyk te verdikken, en de vaste eenigzins

te versterken. Het is een innengfel in het saamentrekkende poeder [L. E.] (a), in den Balsam van *Locatelli* [E.], en de versterkende pleister [E.].

SANICULÆ, seu *Diapensia folia*: *Sanicula officinarum*. C. B. Sanikel; Breukkruid, Wondkruid; de bladeren 'er van [E.].

Deeze plant groeit in 't wilde in bosschen en heggen, en bloeit in May. De bladeren hebben eenen kruidagtigen wrangen smaak; zy zyn lange vermaard geweest wegens geneezende kragten, zoo wel inwendig als uitwendig: nothans zyn derzelver uitwerkingen in eenig opzigt, niet kragtig genoeg, om eene plaats voor dezelve in de tegenwoordige praktyk te verwerven.

SANTALUM ALBUM. Wit Sandelhout; een hout uit Oostindiën gebragt, in stukken, die omtrent de dikte van een mans been hebben, en van een bleeke witagtige kleur zyn.

Het meeste deel deszelfs, welk men in de winkels ontmoet, heeft geen reuk of smaak, of eenige blykbaare hoedanigheid, welke het zelve in de kennis van een Geneesheer kan aanbeveelen.

SANTALUM CITRINUM [E.]. Geel Sandelhout; een bleek geelagtig hout, dat uit Oostindien gebragt wordt; en van eenen aangenaamen reuk en speceryagtigen bitteren smaak is; verzeld van eene aangename soorte van prikkeling. Dit fraaije hout kan buiten twyfel tot gewigtige oogmerken aangewend worden, alhoewel het thans zeer zelden gebruikt wordt: ja het wordt naauwlyks ooit voorgeschreeven in bereidingen, die op staande voet gereed gemaakt worden, en het eenige winkel-saamenmengfel, waar van het een innengfel is, dat is de *Confectio alkermes* (b), van de *Edinburgsche Apotheek*: en het COLLEGE van Londen heeft het in hunne lyst van de enkele Geneesmiddelen uitgelaaten. Met water gedistilleerd, levert het eene welriekende

(x) *Anchusa*. (y) *Præscriptiones extemporaneæ*. (z) *Fluor albus*. (a) *Pulvis stypticus*. (b) Conserf van Kermes.

de wezendlyke Olie uit, welke, in de koude, zoo dik wordt als Balssem. In zuiveren Geest getrokken, geeft het een ryk geel Aftreksel; het welk gedistilleerd zynde, reist de Geest op, zonder iets van belang van den geur van het Sandelhout over te brengen. Het overblyffel behelst de kragten van zesmaal deszelfs gewigt van het hout. *Hoffman* merkt dit uittreksel aan, als een geneesmiddel, dat in geneeskragten met Ambergrys evenaart; en pryft het, als een uitneemend herstellend middel (c) in groote Zwakheden, aan.

SANTALUM RUBRUM. [L. E.]. Rood Sandelhout, dat uit *Oostindien* gebragt wordt, in groote stukken, van een vaat weeffel, een donker roode, byna zwarte kleur van buiten, en een donker helderer roode van binnen. Dit hout heeft geenen merkelyken reuk, en weinig of geenen smaak. Het is wel aangepreezen geweest, als een zagt saamen-trekkend middel, en als een veriterkend van het zenuwgestel; maar dat zyn hoedanigheden, die aan de gele soorte van dit hout alleen eigen zyn.

Het voornaamste gebruik van het roode Sandelhout is dat van eene verfwaare, of droogery om mede te kleuren; tot welk einde het gebeezigd wordt in den Balssem van *Locatelli* [L.] (d), en den saamengestelden Geest van Lavendel [L. E.] (e). Het deelt een donker rood aan verbeterden Geest van wyn mede; maar geeft geene kleur aan wateragtige vogten: een geringe hoeveelheid van de hars, door geest uitgetrokken, verft eene groote menigte van anderen Geest met een traai bloed rood. Doch 'er is nauwelyks eene Olie, die van Lavendel alleen uitgezonderd, aan welke het zyne kleur mededeelt. *Geoffroy* en anderen hebben opgemerkt, dat het *Braziliëhout* somtyds in de plaatse van rood Sandelhout verkocht wordt; en het COLLEGIE van *Brussel* is in twyfel of alles, dat by hen voor Sandelhout verkocht wordt, niet waarlyk een hout van deeze soorte is: volgens het bericht, dat zy opgegeeven hebben, is hun Sandelhout ze-

kerlyk niet anders dan *Braziliëhout*; welks onderscheidend kenmerk is, dat het zyne kleur aan gemeen water mededeelt.

SANTONICUM [E.]. Wurmzaad; het voortbrengfel van eene plant van de soorte van *Alsem*, of *Wurmkruid*, die in de *Levant* groeit.

Het is een klein, ligt, kafagtig zaad, saamengesteld, zoo 't schynt, uit eene menigte dunne vliesagtige bekleedsels, van eenen onaangenaamen reuk, en eenen zeer bitteren smaak.

Deeze zaaden zyn vermaard wegens wurmen verdryvende kragten (f), (welken zy met andere bittere dingen gemeen hebben) en worden somtyds tot dat einde gebruikt, of met fyroop van den droesslem van *Suiker* (g), of met *suiker* geconfyt: derzelver onaangename smaak maakt de gedaante van een poeder of kooksel ongevoeglyk. De oprchte Zaaden worden niet zeer dikwyls in de winkels gevonden.

SAP0 DURUS [L.]: *Sapo albus Hispanicus*. [E.]. Witte Spaanfche Zeep.

SAP0 MOLLIS [E.] Gemeene zagte Zeep.

SAP0 NIGER, *feu Melanosmegma*. [E.]. Zwarte zagte Zeep.

Zeep wordt saamengesteld uit Olien, die uit plantgewallen gepertt zyn, of uit vet van dieren, met loozoutagtige loogen (h) vereenigd. De eerte soorte, of witte harde Zeep, wordt van de beste soorten van *Boomolie* gemaakt; de gemeene zagte soorte van grover Olie, vet, talk of een mengfel van die allen te saamen; en de zwarte (gelyk gezegd is) van traanolie.

De zuivere harde Zeep is de eenigste soorte; die tot inwendig gebruik gebeezigd wordt. Deeze met Olie gevreeven; of met harsagtige stoffen, maakt dezelve ontbindbaar in water; en hierom wordt het een nuttig inmengfel in pillen, die uit hars zyn saamengesteld, om der-

(c) *Restorans*. (d) *Balsamum Locatelli*. (e) *Spiritus Lavendulae compositus*. (f) *Virtutes antihelminthicæ*. (g) *Metasses*. (h) *Lixivia alcalina*.

derzelver ontbinding in de maag, en de vereeniging met de dierlyke vogten te bevorderen: *Boerhaave* was een groote verwonderaar van Zeep; en schreef, in zyne byzondere praktyk, zelden eenige harsagtige pillen voor zonder dezelve; ten zy dat een loogzontagtige of verrotte staat der sappen zulks verbodt. Wegens dezelfde hoedanigheid schynt de Zeep ook zeer wel geschikt te zyn, om zodanige olieagtige of vetagtige stoffen, als zy in 't lichaam moge ontmoeten, te ontbinden; en om de lymige sappen te verdunnen, verstoptheden der Ingewanden te openen, en alle de vaten, waar door ze heen gaat, af te vagen. Zy is insgelyks een kragtig *scheivogt* voor den steen der Menschen: want eene ontbinding van dezelve met kalkwater is een van de sterkste ontbindmiddelen, dat met veiligheid in de maag moge genoomen worden; de kragt van dit saamenmengsel is ongelyk veel grooter, dan het vergaderde van de ontbindende poeders van de Zeep en kalkwater, als zy niet vermengd zyn. Zie de *Geneeskundige Proeven van Edinburgb* (i).

De zagte Zeepen zyn doordringender en scherper, dan de harden. Het eenig geneeskundig gebruik van deezen is tot uitwendige oogmerken.

De harde Zeep geeft den naam aan een winkel pleister [L. E.], aan een smeersel [L.] en Balsam [E.]: Zy wordt by *Opium* gevoegd, om dezelve gereeder in de maag te doen ontbinden; in de Zeep pillen [L.] (k), en by de *Aloë*, in de *Aloë pillen* [E.] (l). De zagte zeep is een innengsel in de zagter gemeene brandpleister [L.] (m), en de zwarte Zeep in de pynstillende pleister [E.] (n).

SAPONARIÆ folia, radix: *Saponaria majoris levis*. C. B. Zeepkruid; het kruid en de wortel 'er van [E.].

Dit kruid groeit in 't wilde, hoewel niet zeer gemeen, op laage natte plaatfen; en aan de kanten van loopende wateren; eene soorte met dubbele bloemen is gemeen in onze tuinen. De bladeren hebben eenen bitteren en

niet onaangenaamen smaak; met water geschud doen ze een zeepagtig schuim opryzen, welk gezegd wordt byna dezelfde uitwerking te hebben, als ontbindingen van zeep zelve, in vlakken uit de klederen wech te neemen, en diergelyken. De wortels smaaken zoetagtig en eenigzins prikkelend; en hebben eenen lichten reuk, als die van zoethout: in verbeterden Geest van wyn getrokken, leveren ze een sterk Afreksel uit, welk niets van zynen smaak en geur verliest, al wordt het tot de vastheid van een uittreksel verdikt. Deze fraaije wortel is by ons niet veel in de praktyk gekomen, alhoewel zyne blykbaare hoedanigheden belooven, dat hy een geneesmiddel van groote nuttigheid zoude zyn: by de Duitfche Geneesheeren wordt hy in 't gemeen voor een openend, versterkend en zweetmiddel gehouden: en door het COLLEGIE van *Wirttemberg*, *Stahl*, *Neumann* en anderen beeter geacht, dan *Sarsaparilla*.

SARCOCOLLA [L. E.]. Dit is een saamengestremd sap, dat uit *Persien*, en *Arabien* gebragt wordt, in kleine, witagtige, gele korls, met een weinig roodagtige, en somtyds van eene donker roode kleur, met dezelve vermengd; de witte traanen, als de verschste zynde, worden voor de besten gehouden: deszelfs smaak is bitter, vermeld van een flauwe soorte van zoetheid. Deze droogery ontbindt in wateragtige vogten, en blykt voornaamelyk van de gomagtige soorte te zyn, met een gering mengsel van harsagtige stoffe. Het is meest beroemd als een middel om wonden en zweeren te hechten (waar van daan deszelfs naam van *σαρκωκόλλα*, vleesch lym), eene hoedanigheid, op welke noch deeze, noch eenige andere droogery eene wettige aanspraak heeft. Het is een innengsel in het saamengestelde poeder van ceruis [L.] (o).

SARSAPARILLA [L. E.]: een wortel, die uit de *Spaansche Westindien* gebragt wordt. Hy bestaat uit eene groote menigte van lange draaden, die uit een hoofd afhangen: de lange

(i) *The Edinburgh medical essays.* (k) *Pilula saponacea.* (l) *Pilula aloetica.* (m) *Emplastrum causticum.* (n) *Emplastrum anodynum.* (o) *Pulvis e ceruja compositus.*

ge wortels (het eenigste gedeelte, dat in gebruik is) hebben omtrent de dikte van een ganzen schaft, of dikker, zyn buigzaam, en saamengesteld uit vezelen, die de gantsche lengte langs loopen, zoo dat ze van 't eene end tot het andere in stukken kunnen gespleeten worden: zy hebben eenen lymigen, bitteragtigen, niet onaangenaamen smaak, en geen reuk. Deeze Wortel werdt eerst door de Spanjaards in *Europa* gebragt, omtrent het Jaar 1563. met de eigenschap van een soortelyk middel (p), voor de venus besmetting (q), welke zich kort voor dien tyd openbaarde; en voor verscheidene hardnekkige sleepende ziekten. Welke goede uitwerkingen het ook in de warmer luchtstreeken moge gehad hebben, in deezen is het zonder vrugt bevonden; in zoo verre, dat sommigen ontken hebben, dat het eenige kragt met allen heeft. Nogthans blykt uit de ervaarenheid, dat het, hoewel lang na niet beantwoordende aan de eigenschap, die men 'er in 't eerst aan toeschreef, in sommige gevallen van zeer groote nuttigheid is, als een zweetmiddel (r), waar scherper geneesmiddelen onvoegzaam waren: De beste bereidingen zyn een Afkooksel met water gemaakt; een Afkooksel van een half once van den wortel, of een drachma van het Uittreksel (s), welk even kragtig is, mag 'er van ingenomen worden in eene gifte.

SASSAFRAS [L. E.]: de wortel van eenen grooten Amerikaanschen boom (*arbor ex Florida ficulneo folio*. C. B.) tot ons overgebragt in lange rechte stukken, die zeer ligt, van een sponsagtig weeffel, en met eenen ruigen zwamagtigen bast bedekt zyn; van buiten van een afchverwige kleur, van binnen van eene roestige yzer kleur. Dit hout heeft eenen speceryagtigen reuk, en eenen zoetagtigen speceryagtigen; eenigzins scherpen smaak: de bast smaakt veel sterker, dan eenig ander deel; en de kleine takken sterker, dan de groote stukken. Wat de kragten van deezen wortel betreft; het is een heet openend en versterkend (t) middel; en wordt dikwyls gebruikt, met

goed gevolg, om het bloed en de sappen te zuiveren en te verzoeten. Tot deeze einden kan men trekfels van den geraspten wortel of bast gemaakt, als thee drinken. In sommige gestellen kunnen deeze trekfels, door derzelver welriekendheid, als men ze eerst begint te gebruiken, het hoofd wel wat aandoen: maar in zulke gevallen, kan men ze met voordeel van derzelver welriekendheid ontdoen door ze te kookken; want een kooksel van *Sassafras*, tot de dikte van een uittreksel afgekookt, is enkel bitteragtig en eenigzins saamentrekkend. *Hoffman* verzekert ons, dat hy dit uittreksel menigmaal tot de hoeveelheid van een scrupel op eenen tyd, met goed gevolg heeft ingegeven, om de spanninge der Ingewanden, in kwaade gesteldheden (v); te versterken; gelyk ook in het wyken van afgaande koortsen, en in mildzugtige krampen (x). *Sassafras* leevert, in het distilleeren eene uittrekkend welriekende Olie uit, van eenen doordringenden prikkelenden smaak, zoo zwaar, dat ze (onaangezien de ligtheid van de droogery zelve) in water zinkt. Verbeeterde Geest van wyn trekt allen smaak en reuk uit *Sassafras*; en heft 'er niets van op, in de uitdampinge: hierom is het Uittreksel met Geest de fraaiste en kragtigste bereiding, als welke de kragten van den wortel geheel en al in zich bevat.

De eenigste Winkelbereiding van *Sassafras* is de wezendlyke Olie [L. E.] De *Sassafras* zelf is een inmengsel in het Afkooksel van de houten [E.], en de saamengestelde kalkwateren [L. E.]; gelyk ook de Olie in de *Elixir Guaiacinum* [E.].

SATURELÆ folia: *satureia borienfis*, sive *cunila sativa* Plinii. C. B. Saturey, Keul, Keun, Peperkruid, Hoenderkruid; de bladeren 'er van [E.].

Dit kruid wordt jaarlyks, in de tuinen, tot keukengebruik geteeld. Het is eene zeer prikkelende heete specery; en geeft, in het distilleeren met water, eene fyne wezendlyke Olie, van eenen doordringenden reuk, en zeer heeten, scherpen smaak. Doch het geeft weinig van

(p) Specificum. (q) *Luus venerea*. (r) *Sudorificum*. (s) *Extractum*. (t) *Aperiens & corroborans*. (v) *Causticæ*. (x) *Spasmata hypochondriaca*.

van deeze kragten, door trekking, aan wateragtige vogten over: maar verbeterde geeft van wyn trekt allen deszelfs smaak en reuk uit, en heft niets in distilleeringe op.

SATYRII MARIS *radix: Orchidis morionis maris, foliis maculatis.* C. B. Satyrion Orchis; de wortel 'er van [E.].

Deeze plant wordt veel op bechaduwde plaatsen en in vogtige weiden gevonden: elke plant heeft twee eyronde wortels, van eene witagtige kleur, een lymigen zoetagtigen smaak, en een zwakken onaangenaamen reuk. Zy zyn vervuld met een kleeverig slymig sap. Wat derzelve kragten belangt; zy verdikken, geelyk andere slymige plantgewassen, de dunne weiagtige vogten, en beschermen de vaste deelen tegen derzelve scherphheid: zy zyn ook vermaard geweest, hoewel op geen zeer goed fundament, wegens Zenuwkoesterende en liefde verwekkende kragten (y); en tot die oogmerken dikwyls gebruikt. In de *Edinburgsche* *Apotheek* wordt de wortel voorgeschreeven om gekonfyt te worden.

SALEP [E.], een vermaard herstellend (z) middel by de *Turken*, dat waarfchynelyk de bereide wortel is van zekere planten van de *Orchis* foorte.

Deeze droogery wordt ons fomtyds overgebracht, in eyronde stukken, van eene geelagtig witte kleur, een weinig helder en doorschynende, zeer hard, en byna hoornagtig, met weinig of geen reuk, en smaakende als *Tragacanth*-Gom. De wortel van *Satyrion* in water gekookt, de schil 'er af gedaan, en daarna in de lucht te droogen gehangen, verkrygt nauwkeurig dezelve gedaante; de wortels, dus bereid zynde, ontbinden in kookend water tot een slym. *Geoffroy*, die deeze bereiding van *Orchis* het eerst mededeelde, pryft dezelve aan in Teeringen (a), in galagtige Roodelopen (b) en borstzickten, die uit eene scherphheid der sappen voortkoomen.

SAXIFRAGÆ ALBÆ *folia, radix:*

Saxifraga alba radice granulosa. J. B. Steenbreeken met witte bloemen; de bladeren en de wortels [E.], welke laatsten (om dat ze uit kleine kortjes bestaan) oneigendlyk zaaden genoemd worden.

SAXIFRAGÆ VULGARIS *folia semen: Sefelis pratensis nostratis Raii.* Steenbreeken der weiden; de bladeren en zaaden 'er van.

Deeze kruiden groeijen in 't wilde, het eerste in drooge zandige gronden, het andere in de velden en weiden: het eerste is niet zeer gemeen, en hierom zyn deszelfs bladeren en wortels gemeenlyk vervangen geworden door de bladeren en zaaden van het andere. Geen van beiden is thans in groote achting, onaan gezien de openende, pisdryvende, en steenverbreekende kragten (c), voor deezen daar aan toegeschreeven.

SCABIOSÆ *folia: Scabiosa majoris communioris hirsuta, folio laciniato Raii.* Apotheumkruid; de bladeren 'er van.

Dit is een ruige haarige plant, die in 't wilde op weilanden groeit; van een walgenden bitteragtigen smaak. Het staat aangepreezen als een openend, zweetverwekkend, en borstontlastend middel (d); doch de tegenwoordige praktyk vertrouwt 'er weinig op.

SCAMMONIUM [L. E.]. Schammonie; een saamengestremd sap, uit de wortels van eene groote klimmende plante, die in het *Aziatische* *Turkeyen* groeit, geperst. Het beste komt van *Aleppo*, in ligte sponsagtige klompen, die gemakkelyk stukkend te vryven zyn, van eene blinkende afchkleur, die na het zwarte helt; en wanneer het tot poeder gemaakt wordt, van eene licht gryze of witagtige kleur: een minder foorte wordt van *Smyrna* gebragt, in vaster en zwaarer stukken, van eene donkerer kleur, en vol van zand en andere onreinigheden. Dit sap is voornaamelyk van de harsagtige foorte: want verbeterde Geest van wyn ontbindt vyf oncen uit zes; het overblyffel is een slymige zelfstandigheid met

(y) *Virtutes analeptica & aphradistica.* (z) *Restaurans.* (a) *Consumptiones.* (b) *Dysenteria biliosa.* (c) *Virtutes aperientes, diuretica & lithonriptica.* (d) *Expectorans.*

met schuim vermengd; proefgeest ontbindt het geheel en al, zoo dat de onzuiverheden alleen overblyven. Het heeft een zwakken onaangenaamen reuk; en eenen bitteragtigen eenigzins scherpen smaak.

Schammonie is een kragtig en sterk buikzuiverend middel. Sommigen hebben het, als onveilig, veroordeelt, en het eenige kwaade hoedanigheden ten laste gelegd; waarvan de voornaamste is, dat deszelfs werking onzeker is, dewyl eene volkomen gifte somtyds zonder werking is; daar eene veel kleiner, op andere tyden, gevaarlyke buitenmaatige buikzuiveringen (e) veroorzaakt. Echter moet dit verschil van werkinge geheel en al aan de verschillende omstandigheden van den Lyder, en niet aan eene kwaade hoedanigheid, of onregelmaatige werking van het Geneesmiddel worden toegeschreeven: want als de darmen (f) met een uitermaaten dikke slym bezet zyn, dan gaat de *Schammonie* 'er door, zonder op dezelve te werken; maar als het natuurlijk slym ontbreekt, dan prikkelt en ontsteekt eene kleine gifte van dit, of eenig ander harsagtig buikzuiverend middel, de Ingewanden.

Veelen hebben getracht de kragt en sterkte van deeze droogery te verzagten, en de vermeende vergiftigheid te verbeteren, door het zelve aan den rook van zwavel bloot te stellen, het in zuure sappen te ontbinden, en diergelijken: edoch dit kon niets anders te weeg brengen, dan een gedeelte van het Geneesmiddel te verderven, zonder in 't overige iets te veranderen. *Schammonie* in zelfstandigheid, met oordeel behandeld zynde, heeft geenen verbeteraar noodig: want als het met suiker of amandelen gestampt wordt, gelyk wy hier voor, omtrent andere harsagtige buikzuiverende middelen, aangepreezen hebben; wordt het veilig en zagt genoeg in zyne werkinge. Ook kan het gevoeglyk ontbonden worden, door het te stampen in een sterk afkooksel van zoethout, en dan van den droeffem afgegoeten: het COLLEGIE van *Wirtemberg* verzekert ons, dat het door deeze behandeling zag-

telyk purgeerend wordt, zonder van krimpelingen of andere ongemakken verzeld te gaan; en dat het insgelyks het verhemelte niet bedijgt.

Schammonie geeft den naam aan een saamgesteld winkelpoeder en slikmiddelen [L.] (g), en is een inmengsel in het saamgestelde poeder van zenebladeren (h), het buikzuiverend Uittreksel (i), de Kolokwintpillen, de pillen van Kwikzilver (k) [L.], en de ontluitende purgeerpillen [E.].

SCHOENANTHUS, Zie JUNCUS ODORATUS.

SCILLÆ radix: *Scille radice alba. C. B. vel Scille vulgaris radice rubra.* Zee-Ajuin; de wortel 'er van [E.].

Dit is eene soorte van Uijen, die in *Spanje* en de *Levant* op drooge zandige stranden van zelfs groeit, waar van daan de wortels jaarlyks in *Europa* gebragt worden. Men moet de grofste, gezondste, versche, en die vol van kleeveryg sap zyn, verkiezen; sommigen houden de roode soorten voor beter, anderen de witte, hoewel de eene niet beter te achten is, dan de andere; want het eenigste blykbaar onderscheid, tusschen beiden, is dat van de kleur; en daarom staat het COLLEGIE toe, beiden door elkanderen te gebruiken.

Deeze wortel is zeer walgagtig voor den smaak, doordringend bitter en scherp; en veel behandeld zynde byt hy de huid stukkend.

Met opzigt tot zyne geneeskragten, prikkelt hy de vaste deelen kragtig, en verdunt de lymige sappen; en door deeze hoedanigheden bevordert hy de borstontlasting, de pis, en (als de Lyder warm gehouden wordt) ook het zweet: als de gifte groot is verwekt hy braaking en somtyds buikzuivering. Het voornaamste gebruik van dit Geneesmiddel heeft plaats, als de eerste wegen (l) vol zyn van slymige stoffe, en de Longen met taai slym bezet zyn. Dr. *Wagner* (in zyne Waar-

(e) *Hypercatbarbes.* (f) *Intestina.* (g) *Electuarium officinale compositum.* (h) *Pulvis senæ compositus.* (i) *Extractum Catharticum.* (k) *Pilule mercuriales.* (l) *Primæ viæ.*

Waarneemingen omtrent bedlegerige Menschen (*m*),) pryft het aan, met salpeter (*n*) ingeeven, in waterzugtige opzwellingen, en in de Nierpyn (*o*); en verhaalt verscheidene geneezingen, die hy volbragt heeft, door het ingeeven van vier tot tien greinen van het poeder voor eene gifte, gemengd met eene dubbele hoeveelheid van Salpeter: Hy zeidt, dat het, dus behandeld, byna altyd als een pisdryvend (*p*) middel werkt, hoewel het fomtyds doet braaken of purgeeren. De gemakkelykste gedaante, om Zee Uijens in te neemen, ten zy dat men het tot een braakmiddel wilde gebruiken, is die van een slikbrot of pil: de gedaanten van vogt zyn voor de meeste menschen al te leelyk, hoewel dezelve min onaangenaam kunnen gemaakt worden, zoo wel voor 't gehemelte, als voor de maag, door het bydoen van speceryagtige gedistilleerde wateren. Deeze wortel deelt alle zyne kragten zoo wel aan wateragtige, als aan geeftryke, scheivogten mede; gelyk ook aan de Zuuren van plantgewassen. Deszelfs winkelbereidingen zyn, gebakken Uijens [L.], en de gebakken Uijens tot koekjes gemaakt [L.], tot een innengfel voor de *Theriaca* geschikt [L.]; de gedroogde Zee-Uijens [L.], een syroop, Azyn, Honichsyroopje (*q*) [L. E.] en pillen [E.].

SCINCORUM *ventres*. [L.]. De buik van den *Scincus*; een soort van kleine hagedis, die droog uit Egypten gebragt wordt. Het staat aangepreezen, als een groot herstellend middel (*r*): doch wat voore kragten het ook hebben moge; als het by de Egyptenaaren versch gebruikt wordt; althans heeft het 'er geheel geene, als het by ons komt, en dient alleen, om de artikels van de *Misbridaat* nutteloos te vermeerderen.

SCLAREA, Zie HORMINUM.

SCOLOPENDRIUM, Zie LINGUA CERVINA.

SCORDII *folia*: *Chamaedryos palustris canescens* Tourn. Waterloo, watergermander; de bladeren 'er van [L. E.].

Dit is een kleine, eenigzins haaragtige plant, die in sommige deelen van Engeland in 't wilde groeit, hoewel niet zeer gemeen; de Winkels worden van dezelve doorgaands uit de tuinen voorzien. Zy heeft een bitteren smaak en een sterken onaangenaamen reuk.

De Waterloo is thans in geene groote achtig in de praktyk, onaan gezien de ontsluitende, pisdryvende en zweerverwekkende kragten, waarvan ze voor deezen vermaard geweest is. Zy komt in de *Misbridaat*, de *Theriaca*, en de Komynzaad-pap [L.]; en geeft den naam aan een saamengesteld poeder, en een slikmiddel [L.], hoewel niet het kragtigste van derzelve innengfels zynde.

SCORZONERÆ *radix*: *Scorzoneræ latifolia sinuata*. C. B. Schorzzoneer wortel, Adderskruid, Slangengras; de wortel 'er van [E.].

Scorzoneræ wordt alleen in de tuinen gevonden. De Wortels zyn vol van een melkagtig sap, van eenen bitteren, eenigzins scherpen smaak; en hierom kunnen ze van eenigen dienst zyn om de spanning der Ingewanden te versterken, en de vloeibaare afscheidingen te bevorden. Voor deezen waren ze beroemd als verdryvende middelen (*s*), om de Mazelen en Kinderpokjes uit te dryven; doch hebben nu al hun aanzien byna geheel verlooren.

SCROPHULARIÆ VULGARIS *folia*; *radix*: *Scrophulariæ nodosa fetida*. C. B. Speenkruid, Ambeyenkruid, Zeugwortel, Kankerwortel, Knoopwortel; de bladeren en wortel 'er van [E.].

Dit kruid wast in 't wilde, in bosschen en heggem: de wortels zyn wit van kleur, vol van kleine knoopjes of bultjes van buiten: deeze gedaante heeft het zelve voor deezen eenige achtig verworven tegen knotsagtige gezwollen en Ambeyen; en daar van daan heeft het ook zynen naam ontleend: doch de laate-

re

(*m*) In his clinical Observations. (*n*) Nitrum. (*o*) Nephritis. (*p*) Diureticum. (*q*) Oxymel. (*r*) Resinous. (*s*) Alexipharmacum.

re Beoeffenaars der Geneeskunst verwagten 'er zulke kragten niet van: het heeft een zwakken onaangenaamen reuk, en eenen eenigzins bitteren onaangenaamen smaak.

SCROPHULARIÆ AQUATICÆ MAJORIS *folia: Scrophulariæ maximæ radice fibrosa.* J. B. Grootte Water-zeugwortel; de bladeren 'er van [E.]

Dit is een groote plant, die men meest aan de kanten van rivieren ontmoet. De bladeren hebben een bitteren smaak; en een onaangenaamen reuk: zy worden voornaamelyk geoemd als verbeeteraars van de Zenebladeren; doch op geen heel goeden grond. Zie het Artikel van SENA.

SEBESTEN: *Mixa sive Sebesten.* J. B. Borstpruimen. Een soort van pruim, die half gedroogd uit *Oostindien* gebragt wordt: zy zyn van eene donkere, of zwartagig bruine kleur; het vleesch is sterk aan den steen gehecht, welke somtyds een, en somtyds twee pitten bevat. Deeze vrugt heeft een zoeten en zeer kleeverigen smaak; en hierom is zy wel gebruikt geweest, om scherpe vogten te verzagten, in sommige soorten van heescheid, en in hoesten, die uit dunne scherpe Zinkingen voortkoomen: doch tegenwoordig wordt het niet dikwyls in de winkels ontmoet.

SECALE: *Secale hybernum, vel majus.* C. B. Rog, Rogge; het Zaad.

Dit gewas komt weinig in aanmerking, als een Artikel van de *Materies Medica*: maar als voedsel is het meer afvagende, dan eenig ander Graan.

SEDI MAJORIS, seu Sempervivi majoris *folia: Sedi majoris vulgaris.* C. B. Grootte Huislook, Donderbaard; de bladeren 'er van [E.]

Dit is een laage vleesch-bladerige plant, die op oude muuren en de toppen der huizen groeit. Het staat aangepreezen, als een verkoelend middel, hoewel deszelfs blykbaare hoedanigheden geen groot fundament vertoo-

nen voor kragten van dien aart; want de smaak is kruidagtig met een geringen graad van prikkeling. Het is opmerkelyk van deeze plant, dat derzelver sap, door kleinzinge gezuiverd (wanneer het zich van eene helder geele kleur vertoont) op het bydoen van eene gelyke hoeveelheid verbeeterden Geeft van wyn, een schoon wit ligt saamenstremfel maakt, als de fyner soorten van Pomade: en dit wordt ten uiterste vlug bevonden; want van het wateragtig slym ontdaan zynde, en aan de lucht bloot gesteld, vervliegt het in een weinig tyds geheel en al. Hieruit heeft men beslooten (in de *Hekeleschriften der Silefische Geneesbeeren* (†)) dat Huislook een vlug loozzout in zich bevat: doch 'er zyn verscheidene zelfstandigheden, behalven deeze zouten, die met Geeft van wyn saamenstremmen.

SEMPERVIVUM, Zie **SEDUM.**

SENA [L. E.], Zenebladeren; de bladeren van eene heesteragtige plant, (*Sena Alexandrina foliis acutis.* C. B.) die in *Persien*, *Syrien* en *Arabien* gekweekt wordt; van waar ze gedroogd en van de steelen geplukt naa *Alexandrien* in *Egypten* gebragt worden; en van daar in *Europa*. Zy zyn van eene langwerpige gedaante, aan de einden met scherpe punten, omtrent een vierde van een duim breed, en geen vollen duim lang, van eene levendige geelagtig groene kleur, eenen zwakken niet zeer onaangenaamen reuk, en eenen wat scherpen, bitteragtigen, walgenden smaak.

Sommige mindere soorten worden van *Tripoli* en andere plaatfen gebragt: doch deezen kunnen gemakkelyk van de anderen onderscheiden worden, door dat ze of smaller, langer, en scherper van punten zyn, of grooter, breeder en ronder van punten, met kleine uitsteeke adertjes; of groot en stomp, van eene frisch groene kleur, zonder eenigen geelen weerschyn.

Sena, of Zenebladeren is een zeer nuttig buikzuiverend middel, dat zagtelyk en toch met vrugt werkt; en als het met oordeel ingegeven en bestierd wordt, zelden die kwaade

(†) In the *Medicor. Silefiac. Satyræ*?

gevolgen veroorzaakt, welken al te dikwyls op het ingeeven van de sterker buikzuiverende middelen volgen. De eenigste ongemakke-lykheden, over welken men in deeze droogery klaagt, zyn, dat ze wel eens krimpelingen maakt, en deszelfs walgende geur. De *krimping* verwekkende hoedanigheid hangt van de harsagtige zelfstandigheid af, welke, gelyk de andere lichaamen van deezen rang, natuurlyk geschikt is, om aan de zyden der Darmen te blyven hangen; hoe meer deeze hars verdeeld is door zulke stoffen, die derzelveer klee- verigheid verminderen, hoe minder zy zal hechten, en gevolglyk hoe minder prikkeling en krimping zy zal veroorzaaken; en hoe minder verdeeld, hoe meer krimping zy maakt: hier van daan is het, dat de Zenebladeren zelve, op een trekfel met eene zeer kleine hoeveelheid van vogt gemaakt, geweldige krimpelingen veroorzaaken, en minder purgeeren, dan dat het verdund worde met een groot gedeelte van een gevoeglyk scheivogt, of door het trekfel met olieagtige Amandelmelken te vermengen; verdeeld worde. De *kwaade Geur* van deeze droogery, kan, naar men zegt, verbeterd worden; door het groote water Speenkruid, of Zeugwortel: doch wy kunnen niet begrypen, dat deeze plant, welker reuk klaarblykelyk stinkend, en welker smaak walgend en bitter is, die van Zenebladeren eenigzins zou kunnen verbeteren: anderen pryzen de theeboe aan, hoewel deeze nooit eenige groote uitwerking heeft. De reuk van Zenebladeren huisvest in derzelveer vlugger deelen, en daar van kunnen ze ont- daan worden door zagtelyk kookende trekfels in water gemaakt: het vogt dus van den by- zonderen geur der Zenebladeren bevryd zyn- de, kan gemakkelyk aangenaam voor den smaak gemaakt worden, door het bydoen van eenig gepast speceryagtig Aftreksel (v) of ge- distilleerd water. De COLLEGIEN ZOO WEL dat van Londen, als van Edinburgh hebben verscheidene fraaije trekfels van deeze droogery gegeven (welken in het III. Deel. het III. Hoofdst. kunnen gezien worden.) gelyk ook

geeftryke Aftreksels [L. E.], saamengestelde poeders [L. E.], en een fyroop [E.]. De gifte van Zenebladeren, in zelfstandigheid, is van een scrupel tot een drachma, en in Trekfel van een tot drie of vier drachma's.

Het is gebruikelyk de steelen der Zenebladeren wech te werpen, als van weinig of geen nut: *Geoffroy* nogthans merkt aan, dat ze niet veel minder in krachten zyn, dan de bladeren zelve. De peulschillen, of zaadvaten, die men onder de Zenebladeren, zoo als ze ons gebragt worden, vindt, worden door het COLLEGIE van *Brussel* beeter gehouden, dan de bladeren: zy maaken minder krimpinge, maar hebben ook, naar evenredigheid, minder buikzuiverende kracht.

SENECIO, Zie ERIGERUM.

SENEKA [E.] Ratellslangen wortel; de wortel van een soorte van kruisbloemtje (x), welk in *Virginien* van zelfs groeit, en de winters van onze eigene luchtstreek ook wel kan verdragen. Deeze wortel is gemeenlyk een pink dik, verscheidenlyk gebogen en gedraaid, en vertoont zich, als of hy uit leden saamengesteld was; waar uit men onderfeld heeft, dat hy gelykt naar de gestalte van het dier, wiens naam hy draagt; 'er loopt een soorte van vliesagtige rand aan elke zyde langs den geheelen wortel. Zyn smaak is in 't eerst zuur, en daarna zeer heet en prikkelende.

Deeze wortel is tegenwoordig niet veel bekend in de winkels. De *Indiaanen* van *Senegaro* worden gezegd de doodelyke uitwerkingen, welken op de beete van eene Ratellslang volgen, voor te koomen, door den zelve in te geeven, en uitwendig op de wonde toe te passen. Hy is onlangs sterk aangepreezen geworden in Zydweeën (y), Ontsteekingen der Longen (z), en andere ontsteekende ziekten; in deeze gevallen hebben *Lemery*, *Du Hamel* en *Jussieu*, deszelve goede gevolgen onder- vonden (zie de Fransche Gedenkschriften 1738, 1739 (a).) Zyne meer onmiddelyke uitwerkingen zyn die van een pisdryvend (b), zweet-

VEE-

(v) Tinctura. (x) Polygala. (y) Pleuritides. (z) Peripneumonia. (a) The French Memoirs for the years 1738, 1739. (b) Diureticum.

verwekkend (c), en buikzuiverend (d) middel; en fomtyds verwekt hy braaking (e): de twee laatste uitwerkingen kunnen fomtyds voorgekomen worden, door den wortel in kleine giften in te geeven, te gelyk met enkele speceryagtige wateren, gelyk dat van kaneel. De gewoonelyke gifte van het poeder is dertig greinen of meer.

Sommigen hebben deezen wortel ook gebruikt in gevallen van Waterzugt (f); en niet zonder goed gevolg: *Bouvari* (in de bovengemelde Gedenkschriften van 1744.) verhaalt van voorbeelden, waarin hy eene overvloedige ontlasting veroorzaakt heeft door den stoelgang, de pis, en de uitwaasfeming; en dat hy door deeze middelen de ziekte verdreeven heeft, na dat de gemeene pisdryvende (g), en waterdryvende (h) middelen vrugteloos waren geweest: wanneer dit Geneesmiddel als een buikzuiverend werkt, is het doorgaands van goed gevolg: als het werkt door het bloed en de sappen te verdunnen, zonder eene behoorlyke ontlasting te veroorzaaken, moet men 'er zich liever van onthouden, of met gepaste byvoegfels ondersteunen.

SERICUM & folliculi bombycis. Zyde en Zydeurmen zakjes. Van deezen wordt nauwelyks ooit gebruik gemaakt tot geneeskundige oogmerken. In hunnen ruuwen staat hebben ze zekerlyk niets te beduiden; hoewel ze in een beslooten vat gebrand zynde, op dezelfde wyze als spons, waarfchynelyk een geneesmiddel zouden zyn van gelyke, en mogelyk van beetere kragten. Zy leveren een grooter hoeveelheden van vlug zout uit, dan eenige andere dierlyke zelfstandigheid, die ik ken.

SERPENTARIA VIRGINIANA [L. E.]

Slangen Wortel van *Virginien*; de wortel van eene soorte van Geboorte Kruid of Holwortel (i), die in *Virginien* en *Carolina* groeit.

Het is een kleine, ligte, boschagtige wortel, bestaande uit eene menigte van draaden,

of vezelen, in elkanderen gestrengeld en uit een hoofd voortkomende; van buiten van eene bruine kleur, en bleeker of geelagtig van binnen.

Hy heeft eenen speceryagtigen reuk, gelyk die van *Valeriaan*, maar aangenaamer; en eenen heeten, bitteragtigen prikkelenden smaak. Deeze wortel is een heet zweetverwekkend en pisdryvend middel: het is wel eer grootelyks beroemd geweest als een verdryvend (k) middel, en geacht een van de voornaamste geneesmiddelen in kwaadaartige koortien, en aansteekende, of besmettelijke (l) ziekten. Tot deeze oogmerken heeft men het in zelfstandigheid ingegeeven van tien tot dertig greinen, en in Trekfel tot een of twee Drachma's. Zoo wel wateragtige, als geestige Scheivogten trekken deszelis kragten, door trekking, uit; en heffen een gedeelte van deszelfs geur, in het distilleeren, op: en tegelyk met het water ryft 'er een gering gedeelte wezendlyke Olie mede op. Een Aftrekiel met geest [L. E.], en een saamengefteld kookfel [E.] van het zelve, zyn als winkelbereidingen voorgeschreeven: het komt ook in het Hoofd-aftrekfel (m), in het saamengeftelde Aftrekiel van den Koortsbast (n), in het Aftrekiel om te zweeten (o), het heilige Aftrekiel (p), het Elixer voor de maag (q), *Edinburgsche Tberiaca* (r) [E.] en de pap van kommyenzaad [L.].

SERPILLI folia: Serpilli vulgaris minoris. C. B. Wilde Thym; het kruid zelf [E.].

Dit is eene kleine kruipende plant, gemeen in heiden en drooge weilanden. Derzelve smaak, reuk, en geneeskragten koomen met die van Thym overeen; maar zyn zwakker.

SESAMI semen: Digitalis orientalis sesam dicta Tourn. Kanarie zaad; het zaad, genoemd oliagtig purgeer graan.

Deeze plant wordt in de Oostersche Landen geteeld, waar van daan het zaad tot ons overge-

(c) Diaphoreticum. (d) Catharticum. (e) Emeticum. (f) Casus hydropici. (g) Diuretica. (h) Hydragogica. (i) Aristolochia. (k) Alexipharmacum. (l) Morbi epidemici. (m) Tinctura cephalica. (n) Tinctura corticis peruviani composita. (o) Tinctura judorifica. (p) Tinctura sacra. (q) Elixir stomachicum. (r) Tberiaca Edinensis.

gebragt wordt. Het verdient zeer eigentlyk den naam van Olieagtig te draagen, dewyl het door uitperfinge eene grooter menigte van Olie uitleevert, dan byna eenig ander bekend plant-gewas. Doch tot de benaaming van purgeer, heeft het geen recht altoos: by de Indiaanen, zegt men wordt het, als voedsel, gebruikt.

SESELIS VULGARIS *semen: Ligustici, quod seseli officinarum.* C. B. Sefeli-kruid, zeker soort van Fenkel; het Zaad 'er van [L. E.].

SESELIS MASSILIENSIS *semen: Sesejis Massiliensis seruta folio.* C. B. Italiaansche Holwortel; het Zaad 'er van [L. E.].

Deeze planten groeijen in de warmer luchtstreeken van zelfs; maar by ons vindt men ze niet, dan in de tuinen der Liefhebbers. Het zaad en de wortels van beide soorten hebben eenen speceryagtigen reuk en smaak; en in dit licht beschouwd, kunnen ze somtyds gebeezigd worden; hoewel ze thans in onbruik zyn; dewyl ze naauwlyks anders aangemerkt worden, dan dat de zaaden van de eerste soorte een innengsel zyn in de *Mitridaat* en *Theriaca*.

SESELI PRATENSE, Zie **SAXIFRAGA VULGARIS**.

SIGILLI SALOMONIS, *seu Polygonati radix: Polygonati latifolii vulgaris.* C. B. Salomons Zegel; de wortel 'er van [E.].

Dit kruid groeit in 't wilde in de bosschen, maar is niet zeer gemeen: de wortel heeft verscheiden leden, met eenige platte kringswyze indrukkingen, die men onderstelt den stempel van een zegel te gelyken. Het heeft eenen zoetagtigen slymigen smaak. Wat zyne krachten aangaat; de Beoeffenaars der Geneeskunst weten niet, dat 'er eenigen van te verwagten zyn, en geeven zeer weinig acht op de wondheerende hoedanigheid (s), waar van het voor deezen vermaard is geweest.

SILER MONTANUM, Zie **SESELI VULGARE**.

SIMAROUBA [E.]: een bast met stukken hout daaraan hangende, die uit *Guinee* gebragt wordt, in lange taaije stukken, van eene bleeke geelagtige kleur, en eenen vry sterken bitteren smaak. Hy is onlangs in achting gekomen in Roodelooopen (r): een kookfel van een half drachma wordt voor eene gifte ingegeeven, en dit wordt om de drie of vier uren herhaald.

SINAPIS *semen: Sinapis rapi folio.* C. B. Mosterd; het Zaad 'er van. [L. E.].

Deeze plant wordt somtyds in 't wilde gevonden; maar tot gebruik voor de keuken en de Geneeskunst, wordt ze in de tuinen gekweekt. Mosterd prikkelt, door haare scherphheid, de vaste deelen, en verdunt de slymige sappen; en hierom staat ze met recht aangepreezen, als een middel, om eetlust te verwekken, de spysverteering te bevorderen, de vloeibaare afscheidingen te vermeerderen, en tot de andere oogmerken der scherpe planten, die tegenscheurbaikige (v) genoemd worden. Zy deelt haaren smaak en reuk volkomen aan wateragtige vogtigheden mede; terwyl verbeeterde Geest van wyn ten uitersten weinig van een van beiden uittrekt: en de geheele prikkelende kragt reift, in het distilleeren met water, op. Geperst zynde levert ze een groote menigte van eene zachte smaakelooze Olie uit, die van alle scherphheid volkomen vry is: maar de koek, die na het persen overblyft, is veel scherper, dan de Mosterd zelve eerst was. De Olie wordt, als eene winkelbereiding, voorgeschreeven [L. E.]. Dit zaad wordt somtyds uitwendig gebeezigd, als een prikkelend middel (x); en geeft den naam aan een saamenmengsel tot dat oogmerk van de *Edinburgsche Apotheek*.

SISON, Zie **AMOMUM VULGARE**.

SMYRNIUM, Zie **HIPPOSELINUM**.
SO-

(s) *Qualitas vulneraria.* (r) *Fluxus dysenterici.* (v) *Antiscorbutica.* (x) *Stimulans.*

SOLANI VULGARIS folia: *Solani hortensis seu vulgaris*. J. B. Gemeene Nagtschaduw, of Nagtschade; de bladeren 'er van.

SOLANI LETHALIS, seu Bella donna folia: *Solani melanocerasi*. C. B. Doodelyke Nagtschade; de bladeren 'er van.

Deeze planten groeijen in 't wilde; de eerste in bebouwde gronden, de andere op beschaduwde woefte plaatsen. Men heeft gemeend, dat ze verkoelend en verdryvend waren in uitwendige toepassingen; en vergiftig, als ze inwendig ingenoomen wierden. Doch latere ervaarenheid heeft getoond, dat een trekfel van een half grein, of een grein van de gedroogde bladeren, veilig kan ingenomen worden; en dat de gifte, in veele gevallen, allengs kan vermeerderd worden tot vyf of zes greinen: dat ze in 't gemeen eene groote ontlasting veroorzaaken, en somtyds, byzonderlyk in de grootste van bovengemelde giften, toevallen op de Zenuwen verwekken, welke nogthans met de werking van het Geneesmiddel ophouden. Men hadt verwagt, dat een voorzigtig gebruik van deeze zeerkrachtig werkende planten, eenige verligting zoude gegeeven hebben in sommige hardnekkige ziekten; maar, hoewel ze in sommige voorbeelden groot voordeel beloofden, zoo zyn de uitkomsten deezer proeven in 't algemeen niet zeer voordeelig geweest. Het COLLEGIE van Edinburgh, welk deeze planten, by de voorgaande herschouwing van hunne Apothek in 't Jaar 1744, behouden hadt, heeft ze, by de laatste Overziening in 1756. beiden verworpen.

SOLANUM LIGNOSUM, Zie DULCAMARA.

SOLDANELLA, Zie BRASSICA MARINA.

SOPHLE CHIRURGORUM semen: *Nasturtii sylvestris tenuissime divisi*. C. B. Havigskruid, Fiekruid, Worm-Zaad; het zaad 'er van.

Deeze plant hadt voor deezen een grooten naam, als een wondmiddel (y), en om vlooden te stoppen; doch de uitwerkingen zyn niet gewigtig genoeg geweest, om ze in de praktyk aan te houden.

SORBI SYLVESTRIS Cortex: *Sorbi sylvestris foliis domestica similis*. C. B. De Sorben-boom; de bast 'er van [E.].

De bast van deezen boom heeft een zwakken onaangenaamen reuk, en een bitteren smaak, waaruit men besluiten mag, dat hy niet ontbloomt is van geneeskragten; schoon ik niet zeggen kan tot welke byzondere gebuiken hy gebeezigd is.

SPERMA CETI [L. E.], oneigendlyk zoo genoemd; dit is een vette schilferagtige Zelfstandigheid, van eene sneeuwagtige witheid, eenen zigten boteragtigen smaak, zonder eenigen merkelyken reuk; het wordt bereid, naar men zegt, van het vet der herffenen van den Walvisch, door het zelve met loogzoutagtige loogen (z) te kooken en te zuiveren. De kragten van dit saamenstremfel zyn die van een zagt verzagtend middel: het is van groot gebruik en nut in pynen en verbytingen der darmen (a), in hoesten, die uit dunne scherpe vogten ontstaan, en in 't algemeen in alle gevallen, waar de vaste deelen dienen verslapt, of de scherpe vogten verzagt te worden. Tot uitwendige gebuiken smelt het gereedelyk in Oliën, en tot inwendige, kan het met wateragtige vogten vereenigd worden, tot de gedaante van een Amandelmelk (b), door het bydoen van amandelen, gom, of een dooijer van een Ey. Suiker doet het niet volkomen met water mengen; en Loogzouten (c), die andere Oliën en Vetten in zeep veranderen, werken weinig op *Sperma Ceti*. Deeze droogery moet zeer dicht beslooten voor de lucht bewaard worden; anders verandert haare witte kleur schielyk in eene geele; en haare, zachte vetagtige smaak in eenen duffen en lelyken. Doch als zy deeze onaangenaame verandering ondergaan heeft; zoo kunnen beiden, de kleur en de smaak weder

(y) *Vulnerarium*. (z) *Lixivia alcalina*. (a) *Erosiones Intestinatorum*. (b) *Emulso*. (c) *Alcalia*.

der hersteld worden, door dezelve in loogzoutagtige vogten te doopen; of in eene genoegzaame hoeveelheid van Geest van wyn te steeken.

SPICA VULGARIS, Zie LAVENDULA AUGUSTIFOLIA.

SPICA NARDI, Zie NARDUS INDICA.

SPINÆ ALBÆ, seu *Oxyacanthæ vulgaris*, flores, bacca: *Mespili apii foliis, sylvestris*, spinosæ sive *oxyacanthæ*. C. B. De Witte Doorn, of Hagedoorn; deszelfs bloemen en beziën [E.]

De achting welke deezen voor heen, in Nier- en Graveelpynen, hadden, doet dezelve nog in veele lyfsten van de *Materies Medicæ* blyven; alhoewel de gemeene praktyk dezelve al lange, als niets beduidende, verworpen heeft. De bloemen hebben eenen zeer aangenaamen reuk: de beziën zyn slymagtig, en zoet.

SPINÆ CERVINÆ bacca: *Rhamni cathartici*. C. B. Hartsdoorn; de beziën 'er van [L. E.]

Deeze boom of heester is in gemeen gebruik tot heggen: hy bloeit in Juny, en brengt zyne vrugten tot rypheid in September, of het begin van October. In de laatste voorledene Jaaren heeft men, op onze markten, de vrugt van eenige andere boomen, als van de *frangulæ*, of elzenboom met zwarte beziën, en de *Cornus femina* (d), of hondsbeziën boom, vermengd met, of verkocht voor die van den Hagedoornboom: doch dit bedrog kan men ligt ontdekken door de beziën te openen; want die van den Hagedoornboom hebben byna altyd vier zaaden, de beziën van de *frangula* twee, en die van de Wyfjes kornoelje maar een. Hagedoorn beziën op wit papier stuk gevreeven, geeven het eene groene kleur, het welk de anderen niet doen. Die het sap aan de Apotheekers verkoopen mengen 'er een groot deel water onder, naar men zegt.

Hagedoorn beziën hebben eenen zwakken onaangenaamen reuk, en eenen walgenden bitteren smaak. Zy zyn lang in achtinge geweest, als buikzuiverende middelen (e); en beroemd in Waterzugten (f), Zinkingen (g) en zelfs in de Jigt; hoewelze, in deeze gevallen, geen voordeel hebben boven andere buikzuiverende middelen, maar nadeeliger zyn, en veel ruuwer werken dan eenig ander, waar van de Winkels voorzien zyn: zy veroorzaken gemeenlyk krimpelingen, ziekheid, droogen mond en keel, en laaten eenen langduurigen dorst na. De gifte is omtrent twintig versche beziën in zelfstandigheid, en twee, of driemaal zoo veel in een kookfel, een once van het uitgeperste sap, of een drachma van de gedroogde beziën. Een Syroop, van het sap bereid, wordt in de Winkels gehouden; en in deeze bereiding is de walgende geur van den Hagedoorn eenigzins verzagt door de Suiker en het bydoen van Speceryen.

SPIRITUS VINOSUS RECTIFICATUS. Verbeeterde Geest van wyn; „ een „ Geest van wyn gedistilleerd, of van ander „ giftend vogt, van zynen stinkenden reuk, „ en van het slym, dat in de eerste distilleering mede opreift, zoo veel als mogelyk is, „ gezuiverd.” [L.]. Deeze zuivering wordt uitgewerkt, door herhaalde distilleeringe met eene zeer maatige hitte, en eenige byvoegingen, om het slym en de groove Olie, waar in de kwaade geur huisvest (zie III. Deel. V. Hoofdst.) beneden te houden. Deeze Geesten, van welke plantgewassen zy ook mogen voortgekomen zyn, als zy volkomen zuiver zyn, worden een en dezelve bevonden. Zy hebben eenen heeten prikkelenden smaak, zonder eenigen byzonderen geur: zy vatten ligtelyk vlam en branden geheel en al wech; zonder eenig merkteeken van een wateragtig overblyffel agter te laten: met eene hitte, die minder, dan die van kookend water is, gedistilleerd zynde, reizenze geheel en al op; blyvende de laatste droppelen, even ongeurig en ontsflambaar, als de eersten: zy ontbinden wezendlyke Oliën van plantgewassen en Hars-

(d) Wyfjes kornoelje boom. (e) *Cathartica*. (f) *Hydropes*. (g) *Rheumatismi*.

Harffen in een eenvormig helder vogt. Deeze Geesten zyn de lichtste van byna alle de bekende vogten: Uitgeperste Olien, die op water dryven, zinken in deeze Geesten tot op den grond toe: en eene maate, welke tien oncen gewigt van water inhoudt, zal weinig meer dan agt en een vierde van zuiveren Geest bevatten.

Het gebruik van wynagtige Geesten, als een scheivogt van andere Geneesmiddelen, zullen wy hierna beschouwen; hier zullen we alleen hun eigen gebruik overweegen. Zuivere Geest doet alle de vogten van dierlyke lichaamen stremmen, uitgenomen pis, en maakt de vaste deelen hard. Uitwendig toegepast versterkt hy de vaten, verdikt de sappen in dezelve, en stremt dus kragtlyk de bloedvloeiingen (b). Hy trekt de uiteinden der Zenuwen, welken hy aanraakt, aanstonds saamen, en berooft ze van gevoel en beweeging; dezelve hier door de pyn ontnemende, maar ook te gelyk derzelve gebruik vernietigende.

Hier van daan zal het gebruik van geestagtige vogten in stoovingen (onaangezien de schoonschynende tytels van levendigmaking, verwarming, herstellende beweeglykheid, ontbinding, verdryving, en diergelyken, gemeenlyk daaraan toegeschreeven) somtyds verzeld gaan van ongelukkige gevolgen. Deeze vogten, onverlengd in de maag genomen, brengen daar dezelve uitwerkingen voort; verdikkende de vogten, en alle de vaste deelen welken zy raaken, saamentrekkende; en derzelve gebruik en dienst, ten minste voor een tyd, vernietigende: als de hoeveelheid zeer groot is, volgt 'er eene beroerdheid (i) op, die in den dood eindigt. Maar in kleine hoeveelheid ingenomen, en behoorlyk verdund, spannen ze de vezelen op, verwekken de geesten, en bevorderen de levendigheid: als men 'er verder mede aanhoudt, raaken de zinnen in wanorde, de gewillige beweeging vergaart, en ten laastten worden dezelve ongemakken aangebragt, als te vooren. Derhalven kunnen de wynagtige Geesten in kleine giften, en behoorlyk verdund, tot nuttige gebruiken, in de geneezinge van Ziekten aange-

wend worden; terwyl zy, in grooter giften, of lang agter een gebruikt, als vergift van eene byzondere soorte werken.

SPIRITUS VINOSUS TENUIOR Proef-Geest: „dezelfde Geest, bevattende een bymengsel van gelyke hoeveelheid van water: „de beste Proefgeest is, die van Fransche Wyn gedistilleerd wordt; maar tot gemeen gebruik kan die Geest gebeezigd worden, die uit *melaßes* getrokken wordt, dat is uit de syroopagtige stoffe, welke, in het zuiveren van de suiker, uit dezelve loopt, en gemeenlyk Geest van *Melaßes* genoemd wordt.” [L.]. De Geesten, die men doorgaands onder den naam van Proefgeest ontmoet, (zyn die, welken van verschillende gistende vogten gedistilleerd worden, en van derzelve slym en kwaaden geur, alleen tot eenen zekeren graad, bevryd zyn. Van derzelve zuiverheid, ten aanzien van den geur, kan men gemakkelyk oordeelen uit den sinaak, byzonderlyk als de Geest eerst behoorlyk verdund is. Het ware te wenschen, dat we eene zekere regelmaat hadden ten opzichte van derzelve sterkte, of de hoeveelheid van water, die 'er in begreepen is; eene omstandigheid, die grooten invloed heeft op verscheidene geneeskundige bereidingen, byzonder de Aftrekkels (k): want dewyl zuivere Geest de hars en vlugge Olie ontbindt, en water alleen de gomagtige en zoutagtige deelen der plantgewassen; zoo is het klaar, dat een verschil in de eventedigheid, waarin dezelve vermengd zyn, de ontbindende kragt van 'tscheivogt zal veranderen, en gevolglyk ook de kragt van de bereidinge. De gemeene wyzen van de hoeveelheid van het slymig vogt, dat in de geesten begreepen is, te begrooten, is aan onzekerheid onderworpen: het zoude derhalven wel noodzaakelyk schynen, tot keuriger eindden, en als 'er een volkomen ongeurige Geest vereischt wordt, den zuiveren verbeeterden Geest te gebruiken, vermengd met een zeker bepaald gedeelte water; gelyke hoeveelheden van deeze vogten, het zy men ze by gewigte of by maate neemt, stellen eenen Geest te saamen,

(b) *Hæmorrhagines.* (i) *Apoplexia.* (k) *Tinctura.*

men, die een weinig slapper is, dan die men doorgaands als proefgeest beschouwd heeft: de nette evenredigheid is, honderd deelen, by gewigt, van zuiveren Geest, en zesentachtig van water.

SPONGIA [L. E.]. Spons; eene zagte, ligte, zeer gaatagtige en saamendrukbaare zelfstandigheid, die gereedelyk water inzuigt, en zich uitzet. Zy wordt aan de rotten hangende gevonden, byzonderlyk in de Middellandsche Zee, omtrent de Eilanden van den *Archipel*. Het wordt doorgaands gehouden voor een groeiend voortbrengsel: nogthans geeven sommige Waarneemingen, onlangs door *Jussieu* gedaan, reden om te vermoeden, dat het van een dierlyke afkomst is. De Stookkundige Proeven bevestigen dit vermoeden; want ontleed zynde leevert het dezelve beginselen uit, als de dierlyke zelfstandigheden in 't algemeen: en het vlugge zout is 'er in grooter hoeveelheid in, dan ik van eenige dierlyke stoffe verkregen heb, uitgenomen de zakjes der Zyde-wurmen. Op dit zout, welk door het vuur wordt voortgebracht, schynen de kragten van de winkel-verbrande spons (1) [L.] te steunen. (Zie III. Deel. I. Hoofdst.)

Men gebruikt de spons somtyds, wegens haare hoedanigheid van vogt in te trekken en zich uit te zetten, als een tentyzer, om wonden en zweeren te verwyden.

STANNUM [L. E.]. Tin. Dit is het ligtste, en gemaklykst te smelten van alle de Metaalen. Heet gemaakt zynde wordt het zoo bros, dat het door blaazen zelfs in stukken valt; en door schuddinge (als het juist gereed is om te smelten) tot stof, of poeder; hier van daan de wyze der Winkeliers, om deeze bergstof tot poeder te maaken, welke op haare plaats zal beschreeven worden. Het eigen scheivogt (m) van Tin is het zuur van Zee-zout, of Koningswater (n): de zuuren van plantgewassen ontbinden het insgelyks in eene groote hoeveelheid; hoewel men lang onderfeld heeft, dat het in dezelve in 't geheel

niet konde ontbonden worden, ten zy dat het vooraf wel tot kalk gebrand (o) ware.

Wat de kragten van deeze Bergstofte betreft; voor deezen werdt ze gehouden voor een soortelyk middel (p), in ziekten van de Baarmoeder en Longen; eene kalk, van Tin en Spiessglas (q), is nog in sommige Apotheecken gebleeven, onder den naam van een middel tegen de uitdroogende koorts (r): maar dat zyn kragten, op welken het zekerlyk weinig aanspraak heeft. Onlangs is het aangepreezen, en op beeter fundament, als een middel tegen de wurmen (s); en het wordt gezegd sommige soorten van wurmen te verdryven, die de kragt van veele andere geneesmiddelen te leut stellen: mogelyk verschilt de oorzaak van deeze uitwerkinge heel veel van 't geen men vermoedt, een bymengsel van een gedeelte rottekruid (t).

Tin heeft eene groote verwantschap met Rottekruid; in zoo verre, dat het eens daar mede vereenigd zynde, het rottekruid, onaan gezien deszelfs vlugheid in andere omstandigheden, nooit weder volkomen van het zelve kan afgescheiden worden, noch door langzaame kalkbranding, noch door een geweldige vuur. Byna alle Ertfen van Tin bevatten min of meer van deeze vergiftige delfstofte, welke niet geheel en al kan afgescheiden worden in de gewoone bewerkingen, waar door de ertfen afgehoopen zyn of het Metaal verder gezuiverd wordt. Vylfel van Tin, in de vlam van een kaers gehouden, werpt een dikken damp uit, die naar look ruikt; welke reuk, in delfstoffelyke zelfstandigheden, in 't algemeen gehouden wordt voor een zeker kenmerk van rottekruid. *Henkel* heeft eene wyze ontdekt om wezendlyk rottekruid van Tin af te scheiden: en dit wordt uitgewerkt door ontbinding in konings water en krystalmaakinge: De Heer *Margraff* heeft (in een der laatste Deelen van de *Berlynsche Gedenkschriften*) een verder bericht van deeze bewerking opgegeeven; en verhaalt, dat hy van Tin, welk doorgaands voor zuiver gehouden wordt, een agttie deel van deszelfs gewigt, aan rottekruid verkreegen

(1) *Spongia usta*. (m) *Menstruum*. (n) *Acidum salis marini, sive aqua regia*. (o) *Calcinatum*. (p) *Specificum*. (q) *Antimonium*. (r) *Antibelliticum*. (s) *Antihelminthicum*. (t) *Arsenicum*.

gen heeft. Over de bereidingen van Tin kan men het derde Deel van dit Werk nazien.

STAPHIDISAGRIZÆ semen: *Delphinii platani folio Tourn.* Luiskruid, Stephanus korrels, Katten peper; het Zaad 'er van [L.].

Dit is een groot ruig zaad, van eene onregelmaatige driehoekige gedaante, van eene zwartagtige kleur van buiten, en geelagtig of witagtig van binnen: het wordt gemeenelyk uit *Italien* gebragt; in ons land is deeze plant niet zeer gemeen; hoewel ze onze strengste koude verdraagen kan. De Zaden hebben eenen onaangenaamen reuk, en eenen zeer walgenden, bitteragtigen brandenden smaak. Dit kruid werdt by de Ouden als een buikzuiverend middel gebruikt; maar het werkt met zoo veel geweld, zoo wel opwaards als nederwaards, dat deszelfs inwendig gebruik, by de Beoeffenaars der Geneeskunst in 't algemeen, al voor eenigen tyd afgeschafft is. Het wordt voornaamelyk gebeezigd in uitwendige toepassingen, voor eenige soorten van uitslag van de huid (v), en om luizen en ander ongedierte te verdryven; in zo verre, dat het zynen naam van deeze kragten, in verscheide taalen, gekreegen heeft; als, *herba pedicularis*, *herbe aux poux*, *lauffkraut*, *lousewort*.

STERCUS *anseris*, *canis*, *columba*, *equi*, *ovis*, *pavonis*, *porci*. De mist van ganzen, honden, duiven, paerden, schaapen, paauwen, varkens.

Deeze walglyke Geneesmiddelen, welken niet anders, dan door dweperagtige inbeeldingen kunnen ingevoerd zyn, zyn nu uit de praktyk en uit onze *Apotheeken* uitgewist.

STIBIUM, Zie ANTIMONIUM.

STOECHAS: *Stoechas purpurea*. C. B. Arabische *Stechas*, of Fransche Lavendel bloemen [L. E.]. *Stechas*-bloemen, Motte-kruid, Rhynd-bloemen.

Dit is een heesteragtige plant, heel veel kleiner dan de gemeene Lavendel; de bloeiende toppen worden uit *Italien* en de zuider

deelen van *Frankryk* gebragt; zy zyn zeer geschikt om op den overtocht muf en beschimmeld te worden, en wanneer zy dit ongemak al ontgaan, zyn ze toch in 't algemeen veel minder dan die, welken in onze tuinen geteeld worden. De beste *Stechas*, die wy van buitenslands ontvangen heeft niet veel reuk of smaak: *Pomet* verzekert, dat die, waar van de winkels te *Parys* voorzien worden, van beiden geheel en al ontbloot is; terwyl die van ons eigen gewas, het zy dat ze versch, of zorgvuldig gedroogd zy, eenen zeer welriekenden reuk heeft, en eenen heeten, speceryagtigen bitteren, eenigzins scherpen smaak; en met water geditilleerd levert ze eene groote hoeveelheid van welriekende wezendlyke Olie uit; aan verbeterden Geest van wyn deelt ze een sterk Aftreksel mede, welk verdikt zynde een heerlyk speceryagtig uittreksel is. Deeze speceryagtige plant wordt zelden voorgeschreeven; de eenige winkel saamenmengfels, waar in ze wordt toegelaaten, zyn de *Mithridaat* en *Theriaca*.

Daar is nog een andere plant, die *Stechas* genoemd wordt, welke voor weinige jaaren, wegens de schoonheid en duurzaamheid haarer bloemen, eene plaats verkreegen heeft in onze tuinen, en welker speceryagtige hoedanigheden derzelve ook eene waardig maaken in de winkels; dit is de *Elibrysum* seu *Stoechas citrina latiore folio*. C. B. Gouden *Stoechas*, Gouden lokken, of geele *Cassidonie*: haare bloemen staan met kroontjes op de toppen der takken; zy zyn van eene donkere glanzige geelle kleur, welke zy verscheidene Jaaren volkomen behouden; derzelve reuk is welriekend en aangenaam, eenigzins naar muskus gelykende; derzelve smaak heet, prikkelend en eenigzins saamentrekkend; zy deelen haaren geur, in het distilleeren, aan water mede, en in trekkinge, aan verbeterden Geest van wyn.

STYRAX CALAMITA [L. E.]. *Storax*, Jooden Wierook; eene welriekende harsagtige zelfstandigheid, die in de warmer luchtstreeken uit eenen boom vloeit, welke door *C. Bauhine* *Styrax folio mali cotonei* genoemd wordt. Men

(v) *Eruptiones cutaneæ.*

Men heeft gemeenlyk drie foorten van *Storax* onderscheiden; hoewel men doorgaands maar eene in de winkels ontmoet.

1. *Storax Calamita*, of *Storax* in het riet; zoo genoemd, om dat ze voor deezen, in rieten bellooten, uit *Pampilia* gebragt werdt: zy is nu, of in kleine onderscheidene traanen, van eene witagtige of roodagtige kleur; of in grooter klompen, die uit zodanige traanen saamgesteld zyn.

2. *Storax aan een klomp*, of roode *Storax*. Deeze is in klompen van een eenvormig weeffel, en van eene geelagtig roode, of bruinagtige kleur, hoewel fomtyds doormengd met eenige witagtige korls. Van deeze foorte heeft men onlangs eenigen in de winkels ontmoet onder den naam van *Storax* in traanen.

3. De gemeene *Storax* der winkels in groote stukken, veel ligter en lang zoo vast niet als de voorgaanden: by onderzoek blykt het, dat ze saamgesteld is uit een fyn harsagtig sap met eene menigte van zaagzel vermengd. Doch tot wat einde dit 'er bygevoegd is, zal ik hier niet onderzoeken; maar alleen aanmerken, dat men bezwaarlyk kan denken, dat zulks met een bedrieglyk inzicht geschied zy, dewyl het zaagzel zich op 't eerste gezigt vertoont. Deeze gemeene *Storax* wordt veel minder geacht, dan de twee eerste foorten; hoewelze, als ze van de houtagtige stoffe ontdaan is, beeter bevonden wordt, in de welriekendheid, dan een van de anderen. Verbeeterde Geest van wyn, het gemeene scheivogt der harsen, ontbindt de *Storax* en laat het hout agter: ook verliest dit Aftreksel niet heel veel van zyne kragtige deelen, als het tot eene stevige vastheid verdikt wordt; terwyl wateragtige vogten byna alle de welriekendheid der *Storax* opheffen.

De *Storax* is een van de aangenaamste welriekende harsen, en kan met groot voordeel worden ingegeven in slaauwheden en zwakheden van het Zenuwgestel; nogthans is ze in de gemeene praktyk niet veel in gebruik, ten zy als een inmengsel in den wondbalsem (x), het saamgestelde poeder en slijkmiddel van

Waterlook (y), de *Storax* pillen, het Paulynsche Conserf (z), de *Mithridaat* en de *Tberiaca* [L.].

STYRAX LIQUIDA [E.]. Zagte *Storax*. Het geen men gemeenlyk onder deezen naam ontmoet, is eene zagte harsagtige zelfstandigheid, van eene gryze kleur, en eenen zwakken reuk, gelykende naar dien van de voorgaande vaste *Storax*: men meent dat het saamgesteld is uit vaste *Storax*, hars, wyn en Olie, tot eene behoorlyke dikte door een gestamp.

De oprechte weeke *Storaks*, wordt, volgens het bericht van *Petiver* (in de Philosophische Verhandelingen No. 313) verkreegen uit eenen boom, die op het Eiland *Cobros*, in de Roode Zee, groeit: de Bereiders van deeze gerieflykheid schillen jaarlyks den bast van den boom af, en kookten dien in Zeewater tot de dikte van vogellym; dan wordt de harsagtige stoffe, die op het water dryft, 'er af genomen, wederom in kookend water gesmolten, en door een teems gezeigd. Het zuiverste gedeelte, dat 'er door loopt; en het onzuiverer, dat in den teems blyft, en een groot gedeelte der zelfstandigheid van den bast bevat, worden beiden naa *Mocca* gezonden; van waar ze, hoewel zeer zelden, tot ons gebragt worden. Het eerste heeft de dikte van honich, is taai, en van eene roodagtige of aschbruine kleur, eenen scherpen vetagtigen smaak, en in reuk naby koomende aan de vaste *Storax*, maar zoo sterk, dat ze onaangenaam is: het andere is vol van houtagtige stoffe, en veel zwakker van reuk.

De weeke *Storax* wordt by ons naanwlyks ooit in de Geneeskunst gebruikt, en zelden in de winkels gevonden; hierom heeft het COLLEGIE van *Londen* dezelve uit de lyst der winkel Medicynen uitgeschrapt: maar dat van *Edinburgh* gebruikt ze als een inmengsel in de Kwikzilver pleister (a).

SUBER: *Cortex Suberis latifoliae perpetuo virentis*. C. B. De Kurkboom, een foort van altoos groene Eikenboom, die in de war-

(x) *Balsamum traumaticum*. (y) *Polvis* (P) *Elisuarium* & *Scordio*. (z) *Confectio Paulina*. (a) *Emplastrum mercuriale*.

warmer deelen van *Europa* groeit; deszelven bast.

Deeze is by sommigen voor saamentrekkend gehouden geweest; maar latere Beoeffenaars gebruiken hem tot zulke oogmerken niet, en verwagten geene kragten van eenige soorte van hem.

Het zal niet ongevoeglyk zyn, hier aan te merken; dat verscheidene vogten door de kurk sloppen merkelyke veranderingen ondergaan. *Neumann* heeft waargenomen, dat zuuren, loogzouten, beide vlugge en vaste, de zoetgemaakte loogzoutagtige en zuure Geelsten, eenige onzydige zoutagtige vogten, kalkwater, blaauwe sappen van plantgewassen, en fyroopen van dezelve gemaakt, meer of minder door dezelve veranderd worden tot eene geele of bruine kleur.

SUCCINUM [L. E.]. Amber, Barnsteen, eene vaste, brosse, jooden lymagtige zelfstandigheid, die uit de aarde gedolven, of aan de Zeestranden gevonden wordt: de grootste menigte wordt langs de kusten van *Pools-Pruiffen* en *Pomeren* gevonden. Hy is van eene witte, geele, of bruine kleur, somtyds ondoorschynend, en somtyds zeer helder en doorschynend: de donkerkleurige en ondoorschynende soorten worden door trekkinge op zekere uitgeperste Oliën, en vetten van dieren helderder, bleeker van kleur, doorschynender en veel harder.

Amber, in water gekookt, wordt niet zacter, noch ondergaat eenige merkelyke verandering: aan eene grooter hitte blootgesteld, zonder iets 'er by te doen, smelt hy tot eenen zwarten klomp, gelyk eenigen van de gemeenste pikken (*b*): op het vuur gezet, gelykt deszelven reuk naar dien, welke van de beste soorten van steenkoolen opgaat: in eenen Kromhals gedistilleerd, levert hy eene Olie en een vlug zuuragtig Zout (*c*) uit (zie III. Deel, VIII. Hoofdst.)

Barnsteen heeft, in zelfstandigheid, weinig reuk of smaak; hierom is hy by sommigen voor een louter werkeloos aardagtig lichaam gehouden geweest. Voor deezen werdt hy aange-

merkt, als een opslorpend middel (*d*), en hadt als zodanig eene plaats in de saamgestelde poeders van Kreefs klauwen: doch tot deezen rang van Geneesmiddelen heeft hy zekerlyk geen recht; dewyl hy door geen zuur aangedaan wordt. In den witten vloed, in zaadvloeden, en aandoeningen der Baarmoeder, wordt hy geoordeeld van dienst te zyn, en tot deeze oogmerken ook somtyds ingegeven, in de gedaante van onvoelbaare poeder, tot de hoeveelheid van een drachma. Een Aftreksel van Amber, in verbeeterden geeft van wyn gemaakt (aan welken hy een bitteragtigen specery smaak en welriekenden reuk mededeelt) geeft reden, om wezendlyken dienst in deeze ongesteldheden daar van te verwagten. *Bierhaave* verheft dit aftreksel zeer, als hebbende eene ongelooflyke kragt in alle die ongesteldheden, welken uit zwakheid en slapheid voortkomen, en in gevallen van Mildziekte (*e*), Moederkwaal (*f*), en koude slaauwheid: als een gedeelte van den Geest door een maatig vuur afgetrokken wordt, dan is het overblyffel een zeer fraaije speceryagtige Balsam, welke mogelyk een der beste bereidingen, van dit saamentremsel te verkrygen, is. Amber wordt in de Winkels tot een onvoelbaar poeder gevreeven, welk den naam geeft aan een saamgesteld poeder [L.], en een inmengsel is in de *Mitridaat* en de *Tberiaca* [L.]. Een Aftreksel van denzelven in zoetgemaakten Geest van vitriool [E.], en de gedistilleerde Olie en het zout [L. E.] zyn insgelyks winkel bereidingen: de Olie is een inmengsel in den vluggen speceryagtigen Geest, het poeder om de verlossing te bevorderen, de Gom pillen, den hoofd Balsam, en de hoofd pleister [E.].

SUCCISA, Zie **MORSUS DIABOLI**.

SULPHUR [L. E.] Zwavel.

Dit is eene geele zelfstandigheid uit het ryk der delfstoffen, welke in eenen geringen trap van hitte smelt, in een sterker geheel opvliegt, ligtelyk vlam vat, en met eene blaauwe vlamme brandt, welke verzeld is van eenen ver-

flik-

(b) Bitumina. (c) Sal volatile acidulosum. (d) Absorbens. (e) Casus hypochondriacales. (f) Hystericales.

fikkenden zuuren rook. Zy ontbindt in loozoutagtige vogten en Olien; maar niet in zuuren, water, of geesten van wyn.

Het grootste deel der Zwavel, die men in de winkels ontmoet, wordt uit zekere Ertsen verkreegen, door eene soorte van distilleeringe; of door kunst saamgesteld, door het zuur van Vitriool met ontvlambaare stoffen te vereenigen: wanneer in sommigen der Zwavel werken van *Saxen*, (waar van daan wy voornaamelyk voorzien worden) daar zekere delfstoffen overvloedig van Vitriool zuur voorzien zyn, maar weinig of geen Zwavel bevatten, dezelve met hout bespreid worden, en dit laatste in brand gestookten wordt, wordt 'er eene groote menigte van fyne Zwavel voortgebracht.

Dezelve wordt ons gemeenelyk in groote onregelmaatige klompen gebracht, welken daarna gesmolten en tot langwerpige rollen gemaakt worden, met byvoeging van eenige grove hars, bloem of diergelyke; waar van daan de bleeker kleur der rollen ontstaat. De Zwavel wordt ook niet zelden natuurlyk in de aarde gevonden, somtyds in doorschynende stukken van eene groenagtige of heldere geele kleur; doch gemeenelyker in ondoorschynende gryze, met slegts eenige geele streepen. Deze laatste verstaat men onder den naam van **LEVENDIGE ZWAVEL** (g) [E.]; alhoewel het geene men in de Winkels onder deezen naam ontmoet, niets anders is, dan het schuim dat na de opheffing van Zwavel overblyft. Alle de soorten van Zwavel, als ze geheel zuiver zyn, verschillen niet van elkanderen; onaangezien den voorrang, welken sommigen aan de ongemeener delfsoorten gegeven hebben; deeze laatste zyn het minst van allen voor de Geneeskunst geschikt, als zynde het meest onderworpen aan een bymengsel van vreemde stoffe, zoo van metaalagtigen, als van rottekruidagtigen aart.

Zuivere Zwavel maakt open lyf, en bevordert de ongevoelige uitwaasfeming: zy schynt door het geheele gestel heen te gaan, en dringt openbaarlyk door de Zweetgaatjes van de huid; als blykt uit den zwavelagtigen reuk van men-

fchen, die dezelve ingenomen hebben, en uit het zilver, dat in hunne zakken met zwarte vlakken beslagen is; het welk de bekende uitwerking is van zwavelagtige dampen. Het is een beroemd Geneesmiddel tegen huidzickten, zoo wel om inwendig in te geeven, als om uitwendig toe te passen. Het is ook aangepreezen geweest in hoesten, amborstigheden (b), en andere ziekten van de borst en longen: doch in deeze gevallen heeft het geene zeer groote uitwerkingen, ten zy, gelyk *Hoffman* aanmerkt, het bloed besmet is met kropagtige vogten (i), en de ziekte daar uit ontstaat; wanneer dit voorvalt, zegt men, is de zwavel van goeden dienst, om een overvloedig uitflag uit te dryven, en de kwaade stoffe dus allengs uit te werpen. De gewoone gifte van Zwavel is zelden meer dan een scrupel, hoewel *Geoffroy* tot twee drachma's toe gaat. De Koekjes, uit Zwavel gemaakt, (k) van de Apotheek, zyn een van de fraaiste gedaanten, om dezelve in te neemen. De Zwavel komt in zes winkelbereidingen, voor uitwendig gebruik, en geeft den naam aan een derzelven. Sommigen hebben gemeend, dat Zwavel, uitwendig gebruikt zynde, gevaarlyk was; om dat ze, gelyk ze inwendig ingenomen zynde de zieke stoffe uitwaards dryft, zoo ook, uitwendig toegepast, dezelve moet nabinnen in het bloed dryven. Doch dit gevoelen, welk door sommige latere Schryvers ondersteund is, heeft geen goed fundament: want de Zwavel heeft byna dezelfde uitwerkingen, het zy dat ze inwendig, of dat ze uitwendig gebruikt wordt: in beide gevallen wordt het uitflag menigmaal overvloediger na het eerste gebruik van dezelve.

Het is merkwaardig van dit saamenstremfel, dat het, schoon zelf een geneesmiddel van kragtige werking zynde, nogthans de werking van andere, die van de kragtigste soorte zyn, beteugelt. Kwikzilver (l), b. v. wordt door het bymengen van Zwavel werkeloos; en het vergiftig Koningske van Spiesglas (m), byna zodanig: hierom, wanneer de Geneesmiddelen van Spiesglas en Kwikzilver (n) al te sterk wer-

(g) Sulphur vivum. (b) Asthmata. (i) Humores scrophulosi & scorbutici. (k) Trochisci à sulphure. (l) Mercurius. (m) Regulus antimonii. (n) Medicinae antimoniales & mercuriales.

werken, wordt Zwavel ingegeven om derzelver geweld te doen bedaaren; en fomtyds stuit ze derzelver verdere werking. Zelfs Rottekruid (o), dat invreetend vergift, wordt door het bydoen van Zwavel onschadelyk; en hier van daan is het mogelyk, dat, als 'er een klein gedeelte Rottekruid in de Zwavel is, dezelve geene vergiftige hoedanigheid daar van verkrygt.

SUMACH *folia*, *semen*: *fruticis quæ Rbus folio ulmi*. C. B. Snaak; de bladeren en zaaden 'er van [E.].

Deeze boom, of heester, wordt op sommige plaatsen om zyne vrugten voor keuken gebruik geteeld; gelyk ook voor de Verversenz. by ons wordt hy alleen in de tuinen der Liefhebbers gevonden. De zaaden, of beziën zyn van eene roode kleur, en van gedaante rond en plat. Deeze zoo wel, als de bladeren, zyn middelmatig saamentrekkend, en fomtyds met dat oogmerk ingegeven; maar zyn nu vreemd in de Winkels geworden.

SYMPHYTUM, Zie CONSOLIDA.

TACAMAHACA [E.]: eene hars, die van eenen hoogen boom (*Tacamahaca populo similis, fructu colore pœonie simili*. J. B.) verkreegen wordt; welke boom op het vaste land van Amerika van zelfs groeit, en als hy wel bewaard wordt, de winters van onzuchtstreek doorstaat. Somtyds vindt men twee soorten van deeze hars. De beste (om dat ze in eene soorte van kalabas schillen vergaanderd wordt) *Tacamahaca* in schillen genaamd, is eenigzins vetagtig en week, van eene bleek geele of groenagtige kleur, een speceryagtigen smaak, en eenen welriekenden aangenaamen reuk, naby koomende aan dien van Lavendel en Ambergrys. Deeze soorte is zeer zeldzaam: die men doorgaands in de Winkels vindt, in half doorschynende korls of kluiten, is van eene witagtige, geelagtige, bruinagtige, of groene kleur, en van eenen minder aangenaamen reuk, dan de voorgaande. De eer-

ste wordt gezegd uit de vrugt van den boom te vloeijen; de andere uit infnydingen, in den stam van den boom gemaakt. Deeze Hars wordt by de *Indiaanen* naar men zegt, uitwendig gebruikt, om Gezwollen te verdryven en ryp te maaken, en pynen en smerten in de leden te verzagten: het is een inmengsel in de pynstillende, hoofd-, en maagpleisters, gelyk ook in die voor de Moederkwaal (p) van de *Edinburgsche Apotbeek*. De Welriekendheid der beste soorte wykt genoeg aan, dat ze tot meer andere gebruiken zoude kunnen aangewend worden.

TAMARINDUS [L. E.]: Tamarinde of zuure zwarte Daadelen; de vrugt van een boom, die in Oost- en West-Indien groeit, door C. BAUHINE *siliqua Arabica, quæ tamarindus*, genoemd. Het is een peulvrugt, die naar eene schil of peul met kraalen gelykt, en verscheidene harde zaaden insluit, te gelyk met een donker kleurig lymig vleesch van eenen aangenaamen zuuren smaak: De Oost-Indische Tamarinden zyn langer, dan de West-Indische soorte; dewyl de eersten wel zes of zeven zaaden bevatten, en de laatsten zelden meer dan drie of vier. Het vleesch deezer vrugten, in de hoeveelheid van twee of drie drachma's ingenomen, maakt zagtelyk open lyf, of is buikzuiverend (q); en ter zelve tyd verlaat het dorst door zyne zuurheid, en vermindert de onmaatige hitte. Het vermeerderd de werking der buikzuiverende zoete dingen, als *Casia* en *Manna*, en verzwakt die van de harsagtige buikzuiverende middelen (r). Sommigen hebben gemeend, dat het in staat was om de vergiftigheid der bereidingen van spiesglas (s) te verzwakken; doch de ervarenheid toont, dat het veel eer eene tegengestelde uitwerking heeft, en dat alle zuuren van plantgewassen derzelver kracht vermeerderen. De Tamarinden zyn een inmengsel in het slikmiddel van *Casia* (t) [L.], het verzagkend slikmiddel [E.] (v), en het afkooksel van Tamarinde met zenebladeren [E.] (x).

TA-

(o) *Arsenicum*. (p) *Emplastra anodyna, cephalica, stomachica, & hysterica*. (q) *Laxans vel purgant.*
(r) *Cathartica resinosa*. (s) *Præparaciones antimoniales*. (t) *Electuarium Casia*. (v) *Electuarium lenitivum.*
(x) *Decoctio tamarindorum cum fena*.